

Tanulmányok a nemzetközi jog tárgyköréből

Dr. Arató István

Tartalomjegyzék

Háborús felelősségünk egy francia megvilágításában	2
A nemzetközi magánjogi visszautalás	9
A magánjogi szabályok időbeli összeütközése	20
Közvélemény és államközi jog	25
Nagyközönség és jog	36
Hungarian jurisprudence relating to the application of international law by national courts	41

HÁBORÚS FELELŐSSÉGÜNK EGY FRANCIA MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

(Külügyi szemle, 1933)

Akik a világháború kitöréséért a háború előtti Magyarországot tették felelőssé, fő bizonyítékukat Tisza István gróf miniszterelnök akkori magatartásában vélik megtalálni. Két súlyos vádat emeltek Tisza ellen, az egyik, hogy Ő készítette elő a talajt a szarajevói merénylet számára, a másik pedig az, hogy a merénylet után ő kívánta leginkább a háború megüzenését. A háború befejezése után az osztrák köztársaság által kiadott diplomáciai aktagyűjtemény¹ és a magyar részről ugyanekkor megindult élénk irodalmi és publicisztikai működés kétségtelenné tette, hogy ezen állítások közül az utóbbi egyáltalában nem felel meg a valóságnak. Az e tárgyban folyó kutatások eredményei ma már nemcsak a magyar, hanem a külföldi közönség előtt is közismertek.

Kevésbé ismert azonban az a vád, amely szerint Tisza az egész boszniai közigazgatást háborús szándékai szolgálatába állította, hogy így az előre kitervelt szarajevói merénylet sikerét biztosítsa. Ez az állítás az utóbbi évek egyikében a francia könyvpiacra nagy sikert elért egyik munkában is megtalálható.²

A mű szerzője, Henri Chélard francia külügyminisztériumi tisztviselő, aki a háború után hivatalos minőségben hosszabb időt töltött Magyarországon, szóról szóra a következőket mondja:

„A rendőrségnek, valamint az egész polgári közigazgatásnak igazi feje (le véritable chef) már régóta és a merénylet idején is Tisza volt, az ő kreatúrája volt közvetlenül, vagy közvetve a boszniai hivatalnokok nagyrésze is, és semmi sem volt neki könnyebb, mint megszöni azt a hálót, amelybe a szerencsétlen főhercegi pár beleesett.”

Chélard fenti állítását semmiféle adattal sem támasztja alá, s így Tisza István jellemének ismerőiben ez a fantasztikus kijelentés legfeljebb megvetést arathat. Jó azonban még az ilyen képtelenségekkel is szembenézni, mert hiszen hasonló lelkiismeretlenül a világba dobott, s nemtörődomségünk okából megcáfolatlanul maradt hazugságokból szövődött a magyar nemzetre dobott háló. A latin „calumniare audacter, semper aliquid haeret” intő kell, hogy legyen a számunkra az irányban, hogy még a legképtelenebb rágalmakat se hagyjuk cáfolatlanul.

Tisza boszniai állítólagos befolyásának vizsgálatánál a legbiztosabb alapot az ottani állami hivatalnokok nemzetiségi statisztikája nyújtja. Még ha volt is Tiszának Boszniában befolyása a közigazgatásra, az minden bizonnyal kizárólag csak a tőle függő magyaroknál, illetve magyar állampolgároknál volt lehetséges s ez is csak közvetett lehetett. A tartomány igazgatása közös ügy lévén, abban az osztrákok és egyéb nemzetiségek éppúgy részt vettek, mint a magyarok. E nemzetiségi alkalmazottak magatartásáért azonban a magyar miniszterelnököt semmiképpen nem lehet felelőssé tenni. A vizsgálat folyamán kiderül az is, hogy mi volt a monarchia irányzata a boszniai állami állások betöltését illetően. Ez az irányzat is sok mindent megmagyaráz.

A boszniai-hercegovinai állami tisztviselői karra vonatkozó statisztikai adatokat a volt cs. és k. közös pénzügyminisztériumnak azok az évi jelentései tartalmazzák, amelyek a két tartomány közigazgatására vonatkoznak.³ A vizsgálódás pontosságát nagyon könnyíti az a körülmény, hogy ezek az adatok nem népszámlálási adatok, amelyek tudvalevőleg 10-10 évenként ismétlődnek, hanem évi jelentések és így a változás évről-évre figyelemmel kísérhető.

E jelentés szerint 1098-ban, az annexió évében, a boszniai és hercegovinai állami tisztviselők, a csendőrség tisztjeit és legénységét is hozzászámítva, nemzetiség szerint a következőképen oszlottak meg:

Nemzetiség	Létszám	%	Nemzetiség	Létszám	%
magyar	327	3.36	szlovén	388	3.99
német	1211	12.44	olasz	39	0.40
lengyel	498	5.12	oláh	28	0.29
ruthén	316	3.25	tót	34	0.35
cseh	1148	11.79	francia	1	0.01
bosnyák	3020	31.03	albán	2	0.02
szerb	374	3.84	perzsa	1	0.01
horvát	2346	24.10	összesen	9733	100.00

A boszniai és hercegovinai hivatalnoki kar e hivatalos kimutatás szerint 15 nemzetiséghez tartozott. Hogy ezek az adatok a mi szempontunkból használhatók legyenek, foglaljuk össze e nemzetiségeket irányzat szerint négy nagyobb egységbe. Soroljuk az első csoportba azokat, akik Magyarországból származnak, magyar állampolgárok, akiknél Tisza esetleges befolyásáról valamelyest szó lehetne. Ide tartoznak a magyarok, ruthének, oláhok és tótok. Ami ez utóbbiaknak a magyarokkal való egybekapcsolását indokolja, az nem a nemzeti érzés, vagy egy közös cél tudata, hanem az, hogy ezek éppúgy függtek Tiszától, mint a magyarok, noha egyébként talán nem is mindnyájan rokonszenveztek a magyar nemzeti törekvésekkel. Ha ezeket a magyarok csoportjából kivéve más helyre osztanók be, akkor csak még világosabban kitűnnének azok az eredmények, amelyek így is eléggé kidomborodnak.

A második csoport azokból áll, akik a Gesamtmonarchie eszméjét képviselték és a volt Ausztria területéről valók. Ezek a németek (itt természetesen osztrákok), a lengyelek és a csehek. Ami e két utóbbit illeti, általánosan ismert dolog, hogy ezek a monarchiában nagyon sok vezető állást töltöttek be, az uralkodók állandóan rokonszenveztek velük és így az út nyitva állott előttük egészen a legmagasabb pozíciókig. Az osztrák kabinetben is sokszor helyet foglaltak a cseh miniszterek.⁴ Ezeknek a körében az osztrák, a bécsi befolyásnak nyílt szabad út.

A harmadik csoportban a szerb elem a domináló. A nagyszerb eszmék és a nagy délszláv birodalom híveinek a csoportja ez. Ezek csak kényszerűségből vagy a helyzettel való megalkuvásból állottak a monarchia szolgálatába, valójában mindig a szeparatizmus hívei voltak és mindent elkövettek, hogy a nagyszerb eszméket diadalra juttassák. Idesorolhatók azután, mint a magyar nemzeti eszme antagonistái, a szerbek, a horvátok, bosnyákok és szlovének.

A negyedik csoportot végre a politikailag közömbös olasz, francia, albán, perzsa elemek teszik ki.

A boszniai hivatalnokokat e négy csoportba osztva, a következő képet kapjuk:

<i>I. csoport.</i>		<i>II. csoport.</i>	
<i>Magyar befolyás.</i>		<i>Osztrák befolyás.</i>	
magyar	327	német	1211
ruthén	316	lengyel	498
román	28	cseh	1148
tót	34		
összesen	705	összesen	2857
<i>III. csoport.</i>		<i>IV. csoport.</i>	
<i>Szerb befolyás.</i>		<i>Érdektelenek.</i>	
bosnyák	3020	olasz	39
szerb	374	francia	1
horvát	2346	albán	2
szlovén	388	perzsa	1
összesen	6128	összesen	43

Hogy ezen adatokból a végső következtetéseket levonhassuk, szükség van az 1914. évi adatoknak az ismeretére is. Ebből ugyanis az látható, hogy mi volt a monarchia tendenciája a boszniai és hercegovinai állami állások betöltését illetőleg az annexió évétől, 1908-tól, a világháború kitéréséig, 1914-ig.

Az 1914. évi jelentés az eddigiekkel szemben azt az eltérést mutatja, hogy a statisztikai felvétel alapja nem a nemzetiség, hanem az illetőség és az anyanyelv volt. A mi szempontunkból nem nagy különbség, hogy a két felvétel közül a továbbiakban az anyanyelvet vesszük alapul.

Az 1914. év adatai a következők:

Anyanyelv	Létszám	%	Anyanyelv	Létszám	%
szerb=horvát	9438	65.87	tót	43	0.30
német	1569	10.95	olasz	38	0.27
magyar	348	2.42	román	44	0.30
cseh	1516	10.58	spanyol	34	0.24
lengyel	571	3.98	francia	3	0.02
ruthén	281	1.96	albán	3	0.02
szlovén	440	3.07	perzsa	2	0.02
			összesen	13.230	100.00

A négy csoport ebben az évben a következő:

I. csoport. Magyar befolyás.		II. csoport. Osztrák befolyás.	
magyar	348	német	1569
ruthén	281	lengyel	571
román	44	cseh	1516
tót	43	összesen	3656
összesen	616		
III. csoport. Szerb befolyás.		IV. csoport. Érdektelenek.	
szerb=horvát	9438	olasz	38
szlovén	440	francia, spany.	37
összesen	9878	albán, perzsa	5
		összesen	80

A csoportok az 1908. évi adatokkal összehasonlítva a következő változásokat mutatják:

magyar befolyású csoport kisebbedése	89
osztrák befolyású csoport növekedése	799
szerb befolyású csoport növekedése	2750
érdektelenek növekedése	37

Ezek az adatok egész határozottan mutatják a következőket: Már az annexió évében nagyon kicsi volt azoknak a tisztviselőknek a száma, akikre Tisza második miniszterelnökségekor (1913–1917) esetleg hatást gyakorolhatott. Az első csoport, ahol ez talán megtörténhetett, az egész hivatalnoki karnak csak 7,23%-át tette ki, ez a szám azonban már a következő években 6,61 %-ra esett le, 1914-ben pedig már csak 4,65% volt. Nagyon jellemző, hogy az 1910-től 1914-ig terjedő időközben egyedül ez a csoport mutat kisebbedést, míg a többi három mind nagyobb lett. Növekedett azoknak a száma is, akik az osztrák érdekek védői voltak, bár százalékszámra nézve ez a csoport is csökkenést mutat, még pedig 29,35%-ról 27,63%-ra. Azonban még így is messze felülmúlja a magyar csoportot. Egészen eltörpül ellenben a szerb hatás alatt állók csoportja mellett. A szerb irányzatú hivatalnokok százalékszámra eleinte 62,96% volt. A következő évben ez a már amúgy is

tekintélyes szám folytonosan növekvőben van. Az 1910. évi 65,68%, majd 1914-ben a 74,66%-os szám mutatja, hogy az arány még jobban ennek a csoportnak a javára tolódott el. Ez az egy csoport egymaga nagyobb volt, mint a többi három együttvéve, növekedése pedig szintén meghaladja a másik három csoportét. A magyar csoport számban is, százalékarányban is kisebb lett, az osztrák csoport számbeli emelkedése csak látszólagos, mert a hivatalnokok számának növelése miatt százalékszámban ez a csoport is kisebb lett, egyedül a szerb csoport mutat mind számban, mind százalékban erős növekedést.

Látható ebből a tendencia: a szerb, horvát és bosnyák tisztviselők számának aránytalanul nagy növelése a többiek hátrányára. Ez a körülmény, nem pedig Tisza hatása magyarázza meg, hogy miért lehetett a háború előtti boszniai közigazgatást több szempontból kifogásolni. Ha nem is lehet ezeket a hivatalnokokat mind szándékos hanyagsággal vádolni, mint Chélard teszi, az bizonyos, hogy a monarchia érdekeit szolgáló közigazgatásban rájuk kevésbé lehetett számítani, hiszen legnagyobb részük sohasem volt a monarchia híve, sőt ellenkezőleg inkább a nagyszerb törekvésekkel rokon-szenvezett. A boszniai adminisztráció valóban nem minden tekintetben állott európai színvonalon. Ennek oka azonban nem Tisza, hanem az, hogy a szerb agitátorok eszméi épp a hivatalnoki kar legnagyobb részének szláv érzülete miatt könnyen elterjedhettek és termékeny talajra találtak.

Hogy Tisza elvei a boszniai közigazgatásban nem érvényesülhettek, azt világosan bizonyítja a magyar elemnek kis száma. Ennek a jelenségnek egyik fő oka az, hogy a magyarok előtt nem is volt valami nagyon kívánatos a boszniai szolgálat. Nem kíváncsok az anektált tartományokba. Szerényi József már 1911-ben a következőket írta: „Még mindig panaszkodnak nálunk (Bosznia) közigazgatására, t. i., hogy a magyar elem mellőztetik benne... Mikor be kellett rendezni az okkupált tartományok kormányzatát, magyarok nem igen vállalkoztak az ottani szolgálatra. Kissé kockázatosnak tűnt. Mikor ennek következtében azután mások foglalták el a tért, akik kezdettől fogva kivették részüket az ott folyó kultúr munkából, akkor tudatára ébredtünk annak, hogy a magyar érdekek mást kívántak volna.”⁵

Mindezekon kívül magának Tiszának a nyilatkozatai is azt igazolják, hogy a boszniai kormányzás nem a magyar miniszterelnök intenciói szerint történt. Tisza az 1914 július 7-én tartott közös minisztertanácsban felszólalva, a boszniai közigazgatás gyökeres megreformálásai sürgette. A jegyzőkönyv idevonatkozó része a következőképp hangzik:⁶

„A magyar miniszterelnök megjegyzi, hogy nagyra tartja ugyan a tartományi főnök katonai képességeit, de a polgári kormányzást illetőleg nem tagadhatjuk, hogy az teljesen csütörtököt mondott és hogy okvetlenül gondoskodni kellene megfelelő reformokról. Nem akar ezzel most behatóan

foglalkozni, mert hiszen most úgy sincs itt az ideje annak, de meg kell állapítania, hogy a rendőrségnél képtelen viszonyoknak kell uralkodniok, ha lehetőségessé válhatott az, hogy a rendőrség előtt jól ismert hat vagy hét gyanús alak a merénylet napján bombákkal és revolverekkel felfegyverkezve a trónörökös útján elhelyezkedhetett, a nélkül, hogy a rendőrség közülük csak egyet is megfigyelt vagy eltávolított volna. Nem tudja belátni, hogy miért ne lehetne a boszniai viszonyokat az adminisztráció gyökeres reformja útján lényegesen megjavítani.” Majd később: „Bosznia közigazgatási apparátusának ilyen mérvű süllyedése közvetlen következménye a tartományi főnök évek óta fennálló preponderánció helyzetének, aki katona létére semmi esetre sem bírhat azzal a közigazgatási tapasztaltsággal, amely a jó adminisztráció mellőzhetetlen feltétele.”

Ha a boszniai közigazgatás Tisza intenciói szerint működött volna, elképzelhető-e, hogy a magyar miniszterelnök a közös minisztertanácsban ilyeneket mondjon?

Tisza politikai irányító befolyását az anektált tartományok közigazgatására sem közvetlenül, sem közvetve még szupponálni sem lehet jogosan. A boszniai magyar hivatalnokok kis száma állandó csökkenést mutat. Már maga ez a körülmény is Chélard ellen szó. Tisza saját bizalmas, nem a nyilvánosság számára szánt nyilatkozatai is Chélard állításának épp az ellenkezőjét igazolják. A francia író vádja tehát épp oly komolytalan és minden alapot nélkülöző, mint a többi, amelyet rosszhiszemű és a helyzettel egyáltalában nem ismerős külföldiek a magyarok ellen felhoznak. Aki pedig ismeri Tisza István közéleti pályáját és jellemét, az megállapíthatja, hogy otrombább hazugság róla még aligha látott napvilágot. Azt a férfiút vádolni macchiavellisztikus fondorlattal, aki sokszor kíméletlenül, de mindig nyílt sisakkal vívott nagy eszmei harcot, az már több mint bűn, az elementáris hiba.

Jegyzetek

1 Diplomatiscbe Aktenstücke zur Vorgesehichte des Kriegeres 1914. Wien, 1919.

2 Chélard: Responsnabilité de la Hongrie dans la guerre mondiale 1914–1918. Paris. Ed. Bossard, 1930. 150. 1. A munka kritikai ismertetését lásd: A háborús felelősség. Diplomáciai és kortörténeti szemle. Vol. II., 278. lap.

3 A cs. és kir. közös pénzügyminisztérium évi jelentése Bosznia és Hercegovina közigazgatásáról. Budapest, 1909. U. az és 1915.

4 A cseheknek a volt monarchiában elfoglalt helyzetére nézve lásd Eckhart Ferenc: Az „elnyomott csehek”. Magyar Szemle, 1929. V. kötet, 104. lap.

5 Szerényi: A boszniai kérdés. Magyar Figyelő, 1911. I. évf., 10. sz.

6 Tisza és a világháború. Az osztrák köztársaság külügyi hivatala által közzétett diplomáciai okiratok az 1914. évi háború előzményeiről. Budapest, 1919. Kultúra kiad. – 8. sz. okmány.

A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI VISSZAUTALÁS

IRTA:
DR ARATÓ ISTVÁN
KIR. BIRÓSÁGI JOGGYAKORNOK

(Magyar Jogi Szemle, 1937. június)

I.

Minden állam jogrendszere tartalmaz olyan szabályokat, amelyek a magánjogi szabályok térbeli vagy időbeli összeütközését vannak hivatva megoldani. A jogszabályok térbeli összeütközését rendező szabályok összessége alkotja az illető állam nemzetközi magánjogi rendszerét. A nemzetközi magánjogi kollíziós normáknak a felállításával azonban nem minden esetben sikerül az összeütközés kérdését véglegesen eldönteni. A kollíziós normák ugyanis a többi jogszabályokhoz hasonlóan szintén csak korlátozottan, vagyis meghatározott térben és időben érvényesek és ép ezért közöttük is állhatnak fenn összeütközések. Az ilyen összeütközések között a legnevezetesebbek azok, amikor a két találkozó nemzetközi magánjogi szabály más-más anyagi jogot tekint a kérdéses jogviszonyra nézve irányadónak, és az irányadónak tekintett jog a kollíziós normát alkotó államtól különböző állam jogi rendszere. A Magyarországon lakó angol állampolgár cselekvőképességét a magyar kollíziós norma, a *lex patriae* elve alapján az angol jog szabályai szerint dönti el, az angol nemzetközi magánjogi szabály ellenben a *lex domicilii* alapján állva, a magyar jogot tekintti irányadónak. Egyik jog sem oldja meg a kérdést, hanem az összeütközés megoldását áttolja egy másik jog uralmi területére.

Előfordulhat, hogy a kollíziós norma olyan jogra utal, amely viszont újra annak a jognak az alkalmazását rendeli el, mely őt felhívta. Az előbbi példában a magyar jog az angol jogra utal, ez viszont ismét visszautal az őt felhívó magyar jogra. Ezt az esetet visszautalásnak nevezzük. Ha az utalás nem az eredeti jogra történik, hanem egy harmadik jogrendszerre (pl. ha az előbbi példában szereplő angol állampolgár Németországban lakik és a magyar bíróság elé kerül cselekvőképességének kérdése), továbbutalással állunk szemben. E két alakzat között elvi eltérés nincsen, stiláris szempontokból azonban a „visszautalás” kifejezést szofták mindkét forma megjelölésére használni.

A visszautalás kérdése azért vonta magára a jogtudomány figyelmét, mert kifejezett rendelkezés hiányában a bírót nehézségek elé állítja. Kérdéses lehet ugyanis, hogy a bíró a *lex fori* által felhívott jog továbbutalását követni tartozik-e. Ez a kérdés a rendelkezésünkre álló történeti adatok szerint már a XVII. és a XVIII. sz.-ban foglalkoztatta a francia és az angol bíróságokat,¹⁾ a tudomány figyelme csak a XIX. sz. vége felé, az u. n. Forgo-eset óta fordult a probléma felé.²⁾ Ettől kezdve a nemzetközi forgalom fellendülése következtében az egyes államok bíróságai is egyre gyakrabban voltak kénytelenek a kérdésben állást foglalni, írott jogszabály azonban ekkor még nem állt rendelkezésükre és a tudomány sem tette meg még az első lépéseket sem a főbb irányelvek tisztázására, pedig a kérdést az élet már régen felvetette. Irányítás híján a bíróságok kénytelenek voltak legjobb belátásuk szerint dönteni. Így azonban nemcsak, hogy határozott szokásjogi szabály nem alakulhatott ki, hanem a nemzetközi magánjog egyik legvitásabb problémájává lett. Azt a néhány államot leszámítva, ahol a nemzetközi magánjog kodifikálva van, a visszautalás követése vagy mellőzése tekintetében a legnagyobb zavar és jogbizonytalanság uralkodik.

Eleinte a kérdésre egész természetesen hangzott el az a felelet, hogy a visszautalást a bíró követni tartozik. Ezzel az állásponttal szemben azonban igen nyomós ellenérvek is merültek fel, úgyhogy a mai felfogás inkább az ellenkező nézet felé hajlik.

A kérdés végleges eldöntése előtt röviden áttekintjük azokat a felfogásokat, amelyek az irodalomban a visszautalás mellett vagy ellen kialakultak.

1. Az egyetemes utalás elve. Az egyetemes utalással való érvelés gondolatmenete a következő: A nemzetközi magánjogi kollíziós norma úgy hangzik, hogy jogszabályösszeütközés esetén a hazai jogot, a lakóhely, az ügyletkötési hely, a teljesítési hely, stb. jogát kell alkalmazni. Ez az utalás a felhívott jog egész rendszerére történik. Nincs ugyanis elméletileg igazolható alapja annak, hogy az értelmezés a kollíziós norma „jog” kifejezését megszorítva azt csak a felhívott jog anyagi szabályaira vonatkoztassa. Ellenkezőleg, az anyagi magánjogi szabályoktól a kollíziós normákat nem lehet elválasztani. Ennek következtében a felhívott jogot a maga egészében, kollíziós normáival együtt kell alkalmazni, tehát amennyiben a kollíziós norma vissza- vagy továbbutal, ezt az utalást követni kell.³⁾

Azt ennek a felfogásnak a hívei sem állítják, hogy a kollíziós norma a felhívott jog összes (közjogi, közigazgatási jogi, perjogi) szabályaira vonatkozik, csak azt hangoztatják – kissé következtetlenül, – hogy az utalás kizárólag a magánjogi szabályokra történik. Ebben az utalásban azonban nemcsak anyagi, hanem nemzetközi magánjogi szabályokra való utalást is látnak.

Ennek az érvelésnek a helyessége szempontjából szükséges megvizsgálni, hogy az anyagi magánjog és a nemzetközi magánjog szabályai elválaszthatatlanul egybeforrnak-e a magánjog általános fogalmába.

Egyes elméletek szerint a nemzetközi magánjog szabályai tulajdonképpen magánjogiak, mert magánosok életviszonyait rendezik és mert érvényesítésük polgári bíróságok elé tartozik.⁴⁾ Mások szerint a nemzetközi magánjog közjogi természetű, mert az állami törvények alkalmazásának körét vonja meg.⁵⁾ Egy harmadik felfogás szerint pedig a nemzetközi magánjogi szabályok az állami jog szabályainak egy külön sui generis csoportját alkotják.⁶⁾

Az anyagi magánjogi szabályok a magánérdekű életviszonyokat rendezik. Ezek mellett a magánjogi szabályok mellett tartalmaz az állam jogrendje olyan szabályokat is, amelyek a magánjogi igény érvényesítésének helyét, idejét és módjait állapítják meg. (Az igény érvényesítésének helye, ill. ideje alatt itt nem azt értjük, hogy az igény melyik bíróság előtt és milyen időben érvényesíthető, hanem azt, hogy a térben és időben egymás mellett álló, ill. egymás után következő szabályozások közül melyik alkalmazandó, vagyis a nemzetközi és az időközi magánjog szabályait.) Az igény érvényesítésének módjait pedig a polgári perrendtartás állapítja meg.

Szembeszökő az analógia a nemzetközi magánjog, az időközi magánjog és a polgári perrendtartás szabályai között. Ennélfogva leghelyesebb a nemzetközi magánjogi szabályokat az általános magánjogtól elválasztva,⁷⁾ a polgári perrendtartáshoz hasonlóan közjogi speciális jogterületnek tekinteni.⁸⁾

Hogy a nemzetközi magánjogi szabályokat nem lehet a magánjogtól elválaszthatatlannak tekinteni, azt mutatja a következő megfontolás. Ha a kétféle szabály egységes egészként jelentkeznek, akkor pl. az angol jognak a cselekvőképességet szabályozó tétele nem az volna, hogy a nagykorúság a betöltött 21. évvel áll be, hanem az, hogy az Angliában lakó személyek teljes cselekvőképessége a 21. életév betöltésével kezdődik. Ebben az esetben azonban a nem Angliában lakó személyek cselekvőképessége angol jogszabály alapján nem volna eldönthető, mert az angol jog erre az esetre nem tartalmazna szabályozást. Ez az eredmény azonban nyilvánvalóan helytelen.⁹⁾ A nemzetközi magánjogi szabályt el kell választani az anyagi magánjogi szabálytól, így járt el pl. a francia bírói gyakorlat, amely a Cod. civ. 3. §-ának abból a szabályából, hogy a francia állampolgár személyi állapotát a francia jog szabályozza, kiválasztotta a lex patriae általános szabályát és azt a külföldiekre is minden esetben alkalmazza.

Mindebből következik, hogy a nemzetközi magánjog szabályai az anyagi magánjog szabályaitól elválnak. Elképzelhető tehát olyan kollíziós norma, amely csak az anyagi szabályokra utal. Igaz viszont, hogy a kettéválasztással nincs fogalmi ellentétben az sem, hogy a kollíziós norma a

nemzetközi magánjogi szabályokra is utalhasson. Azzal tehát, hogy a kettéválasztásra rámutatunk, még nem oldottuk meg azt a kérdést, hogy az utalás magában foglalja-e a nemzetközi magánjogi szabályokra való utalást is. Csak azt állapíthatjuk meg, hogy az egyetemes utalás elmélete, minthogy az elválaszthatatlanság alapján áll, elvileg helytelen és így nem alkalmas arra, hogy a visszautalás mellett való állásfoglalást indokolja. Viszont az elmélet ellenkezője nem szól feltétlenül a visszautalás ellen. Ez az elmélet tehát célunk elérésére teljesen alkalmatlan.

2. *A szuverenitási elmélet.* Ez az elmélet az állami szuverenitásból igyekszik olyan szabályokat levezetni, amelyekkel a továbbutalás mellett vagy ellen való állásfoglalását indokolja. Két változata van, az egyik a visszautalás mellett, a másik pedig ellene.

A visszautalás melletti szuverenitási elmélet a következő: Ha a kollíziós norma olyan jogrendszerre utal, amelyik nem kívánja a maga alkalmazását a fennforgó esetre, akkor a felhívott jog elhárítja magáról az összeütközés megoldását és egy újabb kollíziós normával egy más jogra fog utalni. Ha a bíró ezt a továbbutalást vagy visszautalást nem követné, akkor olyan jogszabályt alkalmazna, amelyet a saját törvényhozója nem kívánt az adott esetben irányadónak tekinteni. Nem engedhető meg, hogy a bíróságok a külföldi jogot akkor is alkalmazzák, mikor az maga nem kíván érvényesülni, mert ellenkező esetben saját államuk szuverenitását a másik fölé helyeznék. A felhívott jog államának a szuverenitására való tekintettel tehát a visszautalást követni kell.¹⁰⁾

Ennek az elgondolásnak az az alapvető hibája, hogy feltételezi, hogy a külföldi jog alkalmazása a külföldi törvényhozó akaratából és annak jogán történik.¹¹⁾ A külföldi jog alkalmazása azonban nem udvariasságból és nem a külföldi törvényhozó szuverenitására való tekintettel, hanem jogi szükségszerűségből, a nemzetközi forgalom biztonságából, a törvényhozó saját szuverenitása következtében, suo jure történik.¹²⁾ Ha pedig a külföldi jogot nem a külföldi törvényhozó szuverenitásából alkalmazzuk, akkor ezt a szuverenitást nem is sértheti az, hogy valamelyik szabályát akkor is alkalmazzák, amikor a külföldi állam annak alkalmazásától eltekintene.¹³⁾

Egyébként ez az érvelés logikailag sem egészen kifogástalan. A felhívott jog törvényhozásának szuverenitásával és függetlenségével indokolja azt, hogy a visszautalást követni kell és nem látja meg, hogy ezzel viszont a felhívott jog államának szuverenitását helyezi a bíró államának szuverenitása fölé.

A visszautalás elleni szuverenitási elmélet szerint a kollíziós normával az állam saját szuverenitását korlátozza, saját jogának alkalmazási körét szorítja vele meghatározott keretek közé. Ezzel a szuverenitással ellentétben volna az, ha az állam megengedné azt, hogy ezt a korlátozást más

állam végezze el a felhívott jogrendszer kollíziós normájával. A kollíziós norma közjogi szabály, a közjogi szabályok pedig idegen jogrendszerek szabályaival nem helyettesíthetők.¹⁴⁾ Az utalás tehát csak az anyagi szabályokra történhetik.

Ez az elmélet szintén nem egészen kifogástalan. Igaz ugyan, hogy az állam szuverenitását más állam nem korlátozhatja, de ezzel szemben rá kell mutatni arra is, hogy a szuverenitással nem ellenkezik a másik állam kollíziós normájának az alkalmazása. Sőt ép a szuverenitásból következik, hogy az állam tetszése szerint rendelheti el bárminő külföldi jog alkalmazását és semmi esetre sem sérti ezt a szuverenitást az, ha az állam megengedi kollíziós normájának idegen kollíziós normával való helyettesítését.

Mindkét szuverenitási elmélet tehát hibában szenved. A visszautalás melletti elmélet kiindulópontja helytelen, az ellene szólónak pedig a gondolatmenete nem egészen kifogástalan. Így egyik sem alkalmas arra, hogy akár a továbbutalás mellett, akár az ellene szóló nézetet megokolja. Egyébként már maga az a körülmény, hogy az állami szuverenitás fogalmával az egymással teljesen ellentétes álláspontok mindegyikét egyformán igyekeztek megalapozni, eléggé mutatja ezeknek az érveléseknek a használhatatlanságát.

3. *A jogegység elmélete.* Ez a felfogás a következőképp indokolja a visszautalás követését: A nemzetközi magánjog célja az, hogy az alkalmazott anyagi szabályokat az eljáró bíróság állami hovatartozásától függetlenítse. A nemzetközi forgalom ugyanis nem bírja el azt, hogy az egyes ítéletek attól legyenek függővé téve, hogy a jogviszony elbírálása véletlenül melyik állam bírósága elé kerül. A nemzetközi magánjog lehetővé teszi, hogy az államok a jogegység érdekében ne kizárólag saját anyagi szabályait alkalmazzák, hanem bizonyos esetekben a külföldi jogot is. Hogy azonban ez a jogegység elérhető legyen, szükséges, hogy a bíró tekintettel legyen mindazokra a jogszabályokra, amelyeket a felmerült esetben a felhívott állam bírósága alkalmazna. Figyelemmel kell tehát lenni a külföldi jog kollíziós normáira is, mert e nélkül egyáltalában nem volna elérhető a nemzetközi magánjog célja, az ítéletnek az eljáró bíróság helyétől való függetlenítése.¹⁵⁾

Ez az elmélet alapjaiban téved. Feltételezi ugyanis azt, hogy a visszautalás követésével eléri a jogegységet. Ez azonban korántsem érhető el. Az alkalmazott jog minden esetben való egyformaságáról csak úgy lehetne szó, ha az egyik államban a továbbutalást vagy visszautalást követnék, a másikban ellenben nem. A jogegység elmélete tehát az egyes államokat teljesen ellentétes eljárásra akarja kötelezni, ennél fogva nem alkalmas sem a továbbutalás mellett, sem pedig az ellene való érvelésre.¹⁶⁾

4. *A circulus vitiosus elmélete.* Ennek az elméletnek a gondolatmenete a következő: A visszautalás követése feltételezi a kollíziós norma oly

magyarázatát, hogy az a felhívott jognak nemcsak az anyagi, hanem a nemzetközi magánjogi szabályaira is utal. Ha azonban ez így van, akkor a felhívott jog kollíziós normája is hasonlóképpen értelmezendő. Ez másszóval azt jelenti, hogy amennyiben a felhívott jog kollíziós normája visszautal az elsőnek alkalmazott jogra, ez a visszautalás újból az egyszer már alkalmazott kollíziós norma követéséhez vezet, amely megint felhívja az egyszer már felhívott jogot és ez így végeszakadatlan körforgást eredményez a két jogrendszer között.¹⁷⁾ Továbbutalásnál hasonló a helyzet, legfeljebb annyi a különbség, hogy a körben még több jogrendszer szerepel.

E felfogás szerint a visszautalás követése logikai ellentétet rejt magában. Ez az ellentét abban nyilvánul meg, hogy a visszautalás következetes keresztülvitele megoldáshoz nem vezet, ha pedig ennek ellenére mégis végül anyagi szabályt alkalmazunk, ellentétbe kell helyezkednünk azzal az elvvel, amely szerint a kollíziós norma a nemzetközi magánjogi szabályokra is utal. Mihelyt pedig ezt tesszük, elvontuk a visszautalás követése alól az elméleti alapot. Vagy következetesek maradunk a kiindulóponthoz és akkor nem jutunk eredményre, vagy eredményre jutunk, de akkor viszont a kiindulási feltétellel kell szembehelyezkednünk.

Ennek a nézetnek a kritikája előtt rá kell mutatnunk arra, hogy a jog a logikával ellentétbe nem kerülhet.¹⁸⁾ Amennyiben tehát a visszautalás követése a logikával ellentétes, nem is volna képzelhető olyan jogszabály, amely a visszautalás követését írja elő. Aminthogy a logikába ütközik és nem lehet pozitív jogtartalom az a szabály, amely azt mondja, hogy ha legyen A, akkor ne legyen A, ép úgy nem mondhatná ki a jog azt sem, hogy a visszautalást követni kell, mert a kollíziós norma a nemzetközi magánjogi szabályokra is utal, de végül mégis anyagi szabályt kell alkalmazni, mert a kollíziós norma a nemzetközi magánjogi szabályokra nem utal.

Ezzel szemben pl. Németországban a BGB-t életbeléptető törvény 27. §-át, amely a visszautalás követését öt esetben kötelezően előírja, nemcsak, hogy állandóan alkalmazták, hanem kiterjesztően értelmezve a visszautalást, az öt eseten kívül is mindenkor figyelembe veszik. Ez a tény kétségtelenül meggondolásra kell, hogy készítse azokat, akik a visszautalás követésében logikai ellentétet vélnek felfedezhetni. A német törvény ugyanis következőképp értelmezendő: A német kollíziós norma általában anyagi szabályra utal. Kivételképpen azonban olyankor, mikor a külföldi kollíziós norma a német jogra visszautal, a német kollíziós norma utalása erre a külföldi nemzetközi magánjogi szabályra történik. A külföldi kollíziós norma utalása viszont az általános elvvel megegyezően megint a német anyagi jogra történik. Ez a magyarázat a jogszabályt egy főszabályra és egy kivételre bontja fel. Ebben semmiféle logikai ellentmondás nincs. A német törvényhozó a kört a német jognál megszakítja és kijelenti, hogy a német jogra való

utalásnál csak az anyagi szabály van felhíva. Ennek a megszakításnak nem szükséges okvetlenül a *lex fori*-nál történnie. Nincsen abban semmiféle logikai ellentmondás, ha a jogszabály a kört valahol kettévágja és kijelenti, hogy innen kezdve a továbbutalás nem vehető többé figyelembe.¹⁹⁾

Igaz ugyan, hogy akkor, amidőn a jog az egyik kollíziós norma utalását az egész jogrendszerre, a másikat viszont csak az anyagi szabályokra való utalásnak tekinti, látszólag ellentétben van önmagával. Ez az ellentét azonban nem magában a jogban, hanem csak a jog kifejezőmódjában észlelhető. A jog szövegében előforduló ellentmondás csak látszólagos: az egyik kollíziós normának az utalását másképp értelmezi, mint a másikat. Ez a kifejezésbeli ellentét nem kívánatos ugyan, de ha meg is állapítható, a jogtartalom logikai ellentétére még nem lehet belőle következtetést vonni. A jogrend a logikával való összeütközés nélkül megetheti azt, hogy a kétféle kollíziós normának kétféle, egymástól eltérő értelmezést tulajdonít.

Nem fogadható el tehát a visszautalás ellenzőinek az a nézete, hogy a *circulus inextricabilis*-ből logikai ellentmondás nélkül nem lehet a jogviszony végleges eldöntéséhez eljutni. Viszont ennek a megállapításából az a következtetés sem vonható le, hogy a visszautalás követése van előírva a bíró számára.

II.

Az előadott érveket mérlegelve végeredményben a következő képet kapjuk. Az elméletek egyike sem alkalmas arra, hogy a bírónak határozott útmutatást adjon a visszautalás követése vagy mellőzése tekintetében olyankor, amikor a jog kifejezett rendelkezéseket nem tartalmaz. Valamennyi elmélet alap gondolataiban elhibázott vagy következményeiben kivihetetlen. Azzal azonban, hogy erre a körülményre nyomatékosan rámutatunk, még nincs indokolva az egyes helytelennek minősített elméletekkel ellentétes nézet követése sem. Az eddig ismertetett megfontolások tehát a kérdés megoldásánál egyáltalában nem használhatók.

Ennek a körülménynek a fő oka abban keresendő, hogy a nemzetközi magánjogi szabályok értelmezésénél az elméletek valamennyien a belső állami jog terén mozognak. A kollíziós norma értelmezése azonban ezen az alapon nem végezhető el. Az eddigi törekvések sikertelensége annak tulajdonítható, hogy a probléma nemzetközi jogi jellegét nem ismerték fel és a kollíziós norma helyes értelmét nem a nemzetközi jogból kiindulva keresték.

Nemzetközi jogi szempontból a kérdés az állami törvényhozás hatáskörének a vizsgálatával közelíthető meg.²⁰⁾ Erre nézve pedig kétféle álláspont foglalható el. Az egyik szerint az állam bizonyos külföldi vonatkozású tényállásokat szabályozása körébe vonhat, másokat ellenben nem. A törvényhozás hatáskörének ilyen felfogása mellett a kollíziós norma a saját

jogrendszer alkalmazásának körét vonja meg.²¹⁾ Azt jelenti, hogy az állam meddig terjedőleg alkalmazza a saját törvényeit és melyik az a határ, amelyen túl érdektelenségét, illetéktelenségét nyilvánítja. Ennek következtében az állam által üresen hagyott szabályozatlan területre az illetékes külföldi állam jogrendszere nyomul be. Ebből pedig az következik, hogy a szóbanforgó jogviszonyra a külföldi anyagi szabályokon kívül a külföldi kollíziós norma is érvényes lesz. A visszautalás, illetve továbbutalás tehát feltétlenül figyelembe veendő.

A másik nézet szerint nincs különbség az állam által szabályozható és nem szabályozható tényállások között, mert az állam hatásköre elvileg minden jogviszony szabályozására kiterjed.²²⁾ Ez a felfogás oda vezet, hogy a kollíziós norma nem a saját törvények alkalmazásának körét vonja meg, hanem önállóan eldönti a kollízió kérdését. Ez az értelmezés szükségképpen azt eredményezi, hogy a külföldi állam jogrendszere nem nyomulhat be a maga egészében a külföldi viszonylatú tényállás valamelyik részébe, hanem csak az a külföldi jogszabály vehető figyelembe, amelynek az érvényesülését az állam megengedi. A törvényhozás hatáskörének ilyen értelmezése mellett is lehetséges, hogy a visszautalást követni kell, mert az állam előírhatja a külföldi kollíziós norma alkalmazását, de megteheti azt is, hogy közvetlenül anyagi szabályozást ad a tényállásra, amikor is a külföldi kollíziós norma esetleges visszautalása tekintetbe nem vehető.

A kérdés tehát a következő: Szabályozhat-e az állam minden külföldi vonatkozású tényállást vagy sem? Ha nem, akkor a nem szabályozható tényállás szabályozhatatlan részére a külföldi jog a maga egészében irányadó, tehát a visszautalást követni kell. Ha ellenben a szabályozás az állam hatáskörébe tartozik, akkor még mint további kérdés az is eldöntendő, hogy az állam ennél a szabályozásnál a külföldi kollíziós normát is irányadónak kívánja-e tekinteni. Az első esetben a visszautalást szintén követni kell, a második esetben azonban az figyelmen kívül marad.

A kérdés ilyen feltevése folytán a probléma kiválik a belső állami jog anyagából és a nemzetközi jog anyagába kerül. A felvetett kérdést pedig a ma érvényes pozitív nemzetközi jog a következőképp oldja meg:

Magánjogi rendjük megalkotásánál az államok külön szerződéses lekötöttség hiányában nincsenek nemzetközi jogi korlátozásoknak alávetve.²³⁾ A nemzetközi jog által elismert bizonyos állami jogok (jog az egyenlőségre, a forgalom szabadságára, stb.) állítanak ugyan fel bizonyos korlátokat, de ezek inkább a nemzetközi magánjog területét érintik. Az anyagi magánjogra kiterjedő korlátozás hiányában tehát az állam elvileg minden tényállás felett gyakorolhat jogi rendezést. Ennek a jogi rendezésnek a külföldön való érvényesülése esetleg nincs biztosítva, a hazai bíróságok előtt

azonban akadálytalanul alkalmazást nyerhet és elvi lehetősége feltétlenül fennáll.²⁴⁾

Ezt a nemzetközi jogi elvet az Állandó Nemzetközi Biróság az ú.n. Lotus-ügyben hozott ítéletében kifejezetten kimondotta.²⁵⁾

A nemzetközi jog ily értelmű szabályozásával tehát a visszautalás-ellenes állásfoglalás nincs ellentétben, de viszont az elfogadás lehetősége sincs kizárva. Az állam ugyanis ép úgy előírhatja a külföldi anyagi jogi szabályok, mint a külföldi kollíziós normák alkalmazását.

Elvileg, általánosságban az állam minden esetre saját jogának az alkalmazását tartja a leghelyesebbnek. Ezt mutatja, hogy minden esetben, még jogszabályösszeütközés esetén is a bíró elvileg csak a hazai jogot, a lex fori-t veheti figyelembe.²⁶⁾ A bíró a törvényalkalmazást sohasem a nemzetközi magánjogi, hanem mindig a saját államának anyagi magánjogi szabályainak figyelembevételével kezdi és ezek szerint ítéli meg legalább is a jogviszony minősítését. Ez a jog mindaddig irányadó marad, amíg olyan kapcsolópont nem merül fel, amelynek a törvényhozó kollíziós normával külföldi jogot felhívó joghatást nem tulajdonít. Ha ez a körülmény nem merül fel, irányadó marad mindvégig a bíró államának a joga.

A belföldi jognak tehát elvileg minden jogviszonyra kiterjedő tendenciája van. Ezzel a kiterjedő tendenciával szemben a nemzetközi magánjogi norma mindig kivételt jelent és az általános magyarázati szabályok szerint szorosan értelmezendő. Ez a szoros magyarázat jelen esetben a külföldi jog alkalmazásának a legszűkebb körre való korlátozását kívánja. Az állam nem helyezi az egész jogviszonyt a külföldi jogrendszer uralma alá, hanem csak egyes tényállásalemekre látja helyesebbnek saját joga helyett külföldi jog alkalmazását.²⁷⁾ Nem vehető tehát tekintetbe az egész külföldi jogrendszer, hanem csak a szóbanforgó tényállásrészt irányadó egyes szabály. A szoros értelmezés következtében ennek a külföldi jognak is a legkevesebbnek kell lennie. Arra kell tehát törekedni, hogy a jogviszony végleges eldöntéséhez a lehető legkevesebb külföldi jog alkalmazásával eljussunk. Ez pedig akkor érhető el, ha csak a külföldi anyagi szabályra van a bíró tekintettel. A külföldi kollíziós norma figyelembevételével ugyanis nincs kizárva annak a lehetősége, hogy a jogviszonyra egy külföldi kollíziós norma és egy külföldi anyagi jogi szabály is alkalmazást nyerjen. Így több külföldi jogszabályt kellene figyelembe venni. Ennek az elkerülése legegyszerűbben úgy történik, hogy csak a külföldi anyagi szabályt alkalmazzuk.

A kollíziós norma felállításával tehát az állam csak a külföldi anyagi szabály javára tesz kivételt saját jogának feltétlen érvényességi igénye alól. A kollíziós normának ilyen értelmezését fogadta el az Institut de Droit International is.²⁸⁾

Ha az állam a kollíziós normának ettől a szabályszerű értelmezésétől el akar térni és a továbbutalás követését írja elő, ezt csak kifejezett törvényi rendelkezésekkel teheti, mert a saját jog alkalmazásának korlátozását vélelmezni nem lehet. Ha tehát a törvény a vissza-, ill. továbbutalás követését előírja, azt követni kell. Ily értelmű kifejezett rendelkezés hiányában azonban a külföldi kollíziós norma figyelembevételének helye nincs.

Jegyzetek

- 1) Niboyet: *Froland, les conflits de qualifications et la question du renvoi*. Rev. de dr. int. pr. 1926.
- 2) Cour de Cassation. Paris, 1878. június 24-i ítélete.
- 3) Westlake: *A treatise on private international law*. London, 1925 38. 1. Dicey: *Conflict of laws*, 1908. 715. 1.
- 4) Frankenstein: *Internationales Privatrecht*. Berlin, I. köt. 359. 1. B) Zitelmann: *Internationales Privatrecht*, Leipzig, 1907. 198. 1.
- 5) Affoller: *System des deutschen bürgerlichen Übergangsrechts*. Leipzig, 1902 3. 35. skv. 1.
- 7) Ago: *I principi generali del diritto internazionale privato*, Riv. di dir. int., 1924. 209. skv. 1. Lewald: *La théorie du renvoi*. Cours de l'Ac. de Dr. Int. 1929. IV. 599. 1.
- 8) Szászy: *A nemzetközi magánjog helye a jogrendben*. M. J. Sz. 1931. 419. 1.
- 9) Bosco: *Sulla funzione delle norme di diritto internazionale privato*. Riv. di dir. int. 1935. 243, 1.
- 10) Bar: *Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts*, I. k. 278. 1. Weiss: *Traité théorique et pratique de droit international privé*. Paris, 1898. III. köt. 78. 1.
- 11) Pillet–Niboyet: *Manuel de droit international privé*. Paris, 1924. 387. 1.
- 12) Fauchille: *Traité de droit international public*, I. Paris, 1922. 443.1
- 13) Jordan: *Quelques considérations ... sur le système du renvoi*. Rev. de dr. int. pr. 1923. 679. 1.
- 14) Pillet–Niboyet: *Manuel de droit international privé*. Paris, 1924. 394. 1.
- 15) Dicey, id. m. 779. 1. Wolff: *Internationales Privatrecht*, Berlin, 1933. 48. 1.
- 16) Kahn: *Abhandlungen zum internationalen Privatrecht*, München–Leipzig, 1928. 19. 1. Lewald: *La théorie du renvoi*. Rec. des Cours, 1929–IV. 572. 1.
- 17) Ferenczy; *A nemzetközi magánjog kézikönyve*, Budapest, 1911. 7. I. Lewald: *Internationales Privatrecht*, Leipzig, 1931. 17. I. Arminjon: *Le renvoi*. Rev. de dr. int. pr. 1923, 575. I.

- 18) Moór: A logikum a jogban. Budapest, 1928. 8. I.
- 19) Westlake: A treatise on private international law. London 1925, 28. I.
- 20) Grasseti: La dottrina del rinvio. Riv. di dir. int. 1934. 351. I.
- 21) Bar: Die Rückverweisung im internationalen Privatrecht. Zeitschrift für int. Pr. und Strafr. 8. köt. 178. I.
- 22) Szászy: Az államok közötti utódlás elmélete, Budapest, 1928. 620. I. Verdross: Régles générales du droit international de la paix. Cours, 1929 V. 351. I.
- 23) Verdross, id. m. 361. I. Fauchille: Traité du droit international public, Paris, 1922. I. 175. I. Szászy: A nemzetközi magánjog helye a jogrendben, M. J. Sz. 1931. 406. I. Strupp: Grundzüge des internationalen Privatrechts, Bonn, 1922. 63. I.
- 24) Bar: Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts. Hannover, 1899. 5. I.
- 25) Publications, Série A. No. 19. 19. I.
- 26) Szladits: A magyar magánjog vázlata, Budapest, 1935. II. 480. I.
- 27) Kahn: Abhandlungen, 22. I.
- 28) Annuaire de l'Institut de Droit International, XVIII. 145. skv. I.

A MAGÁNJOGI SZABÁLYOK IDŐBELI ÖSSZEÜTKÖZÉSE

Irta: ARATÓ ISTVÁN.

(Jogállam, XXXV. évf. 2. füzet, 1936 február)

Abban a jogfogalomban, amely a tételes jogot a valóságban tényleg érvényesülő szabályok rendszerének, tehát az értékek s az okozatos összefüggések világába egyaránt beletartozó jelenségnek tekinti, szükségképpen benne van a *tér* és az *idő* fogalma is. Azok az életviszonyok, amelyeket a jog szabályoz, szintén térben és időben játszódnak le. Az a tér vagy idő, amelyben a jog érvényes, nem mindig esik össze azzal a térrel vagy idővel, amelyben a szabályozott életviszony helyet foglal. Ha a jogszabály tere vagy ideje a jogviszony által elfoglalt teret vagy időt nem fedi teljesen, akkor a szóbanforgó jogviszony több jogterülethez is hozzá van kötve, vagy több különböző egymásra következő jogi szabályozás uralma alá esik. Az ilyen jogviszony elbírálásánál több, a térben egymás mellett álló vagy az időben egymásra következő jogszabály összeütközik. Az összeütköző szabályok valamelyikének alkalmazását – a kollíziós normákat – a tételes jognak kell előírnia.

A térbeli kollíziókat *nemzetközi magánjogi*, az időbelieket az *intertemporális* kollíziós normák szabályozzák. Míg a nemzetközi magánjogi szabályok jogi problematikája részletesen ki van fejtve, az intertemporális jog sokkal kevesebb figyelemben részesült.

A kérdés az, hogy a törvény kifejezett rendelkezésének hiányában jogszabályváltozás esetén a jogviszony elbírálásánál *a keletkezésnek, a megszűnésnek, a joghatások felmerülésének vagy az elbírálásnak az idején érvényes jogot kell-e alkalmazni.*

Ha a keletkezés idején fennálló jog lesz érvényes az egész jogviszonyra, akkor a régi törvény tovább hatásáról beszélünk, mert azok a jogviszonyok, amelyek a régi törvény idején keletkeztek, annak szabályozása alatt maradnak az új törvény uralma alatt is.

Ha a joghatások felmerülésének idején fennálló jog lesz az irányadó, ez az új törvény közvetlen hatását jelenti, mert az új törvényt életbelépte után azonnal alkalmazzuk az olyan joghatásokra is, amelyek a régi törvény idején keletkezett jogviszonyokból következnek ugyan be, de már az új törvény életbelépése után. A jogviszony elbírálásakor érvényes törvénynek az előtte keletkezett jogviszonyokra való kiterjesztése pedig az *új törvény visszaható erejét* kimondó szabályhoz vezet. Mint negatívum ezekhez járul negyediknek a *vissza nem hatás* kollíziós normája.

A jogtudomány már évszázadok óta keresi a feleletet arra a kérdésre, hogy a törvény kifejezett rendelkezéseinek hiányában a bíró melyik kollíziós normát alkalmazza. (Lásd Szászzy : *Les conflits des lois dans le temps*, Paris, 1935. című munkáját.)

A legújabb időkig az volt az uralkodó álláspont, hogy a törvény hallgatása esetén a *vissza nem hatás* kollíziós normája alkalmazandó. Ez abból a megfontolásból következett, hogy az új törvény visszaható erejének az elismerése ellenkezik az igazságossággal, a méltányossággal és alapjában rendíti meg a jogbiztonságot, a jog tekintélyét.

Ennek az elméletnek a hívei mindnyájan megegyeztek abban, hogy a vissza nem hatást azért fogadják el, mert helytelennek tartják az ellenkezőjét, a visszahatást. Abban azonban már igen eltérők a vélemények, hogy mi a visszahatás lényege és mit kell érteni vissza nem hatás alatt. A legelterjedtebb felfogás szerint a törvény akkor nem hat vissza, ha nem érinti az egyszer már *jól megszerzett jogokat*. (Bartolus, Regelsberger, Dernburg, Trendelenburg, Savigny, Gierke.) Egy további felfogás szerint a törvény akkor nem hat vissza, ha nem érinti az *múltban felmerült tényeket*. (Göppert, Vareilles-Sommières)

A vissza nem hatás elvének két fő hibája van. Az egyik az, hogy a vissza nem hatást az igazságosságból vezeti le és feltétlenül helyesnek, minden esetben méltányosnak tartja. Már pedig vannak esetek, amikor ép a törvény visszahatása helyes és méltányos. Ilyen eset pl. a mi jogunkban 1928: XII. t.-c. 14. §-a, amely egyes magánjogi pénztartozások átértékelését bizonyos feltételek fennforgása esetén még akkor is megengedi, ha a tartozás összegét előzőleg már ítélet vagy bírói egyezség határozta meg. A törvényhozót itt nyilván a meggondolás vezette, hogy ennek a törvénynek visszaható erőt adni az igazságosságnak és a méltányosságnak sokkal jobban megfelel, mint a visszaható erő kizárása. A miniszteri indokolás szerint „a szociális szempont feltétlenül megkövetelte, hogy a javaslatnak a jogbiztonságot védő alapelve alól kivétel tétessék.” A másik ellenvetés az, hogy a vissza nem hatás elvének kimondása nem jelenti a kollízió végleges megoldását. Mert ha az új törvény alkalmazását kizárjuk, még mindig két lehetőségre nyílik alkalom: a régi törvény tovább élésére, vagy az új törvény közvetlen hatására. Mindebből következik, hogy a vissza nem hatás elvét feltétlenül elfogadható végleges megoldásnak tekinteni nem lehet.

Az újabb felfogás szerint a jog normális hatása nem a vissza nem hatás, hanem ép ellenkezőleg mindig a visszahatás. A bíró kizárólag az elbírálás idején érvényben lévő törvényt alkalmazhatja. Ennek ellenére anyagilag érvényesülhet a régi törvény is, de ez kizárólag az új törvény ily értelmű akaratán nyugszik. Az új törvény ugyanis saját alkalmazásának körét tetszése szerint korlátozhatja. Formailag tehát a törvény mindig visszahat (*fictio*

praexistentiae), de koncessziót tehet saját feltétlen érvényességi igénye alól. Ezen az engedményen alapul az intertemporális jog.

Ezek szerint az *anyagi* és az *alaki* visszahatás elve elválík egymástól. Az említett felfogások a visszahatásnak csak az anyagi fogalmát tartották szem előtt. A helyzet azonban az, hogy a formális visszahatás mindig megállapítható, de anyagilag mégis vagy a régi törvény továbbhatásával, vagy az új törvény közvetlen hatásával vagy visszahatással állunk szemben.

Ami a visszahatás elvét illeti, általános jogpolitikai szempontok és a jogbiztonság erkölcsi elve ennek lehető szűk térre való korlátozását kívánják, de kivételesen a visszahatás is helyes lehet. A régi törvény továbbhatása mellett a történelem tanúságát, a törvénybe vetett bizalmat és a politikai, jogi vagy a logikai szükség parancsoló szavát szokták felhozni. Igaz viszont, hogy adott esetekben mindez a közvetlen hatás elve mellett is felhozható. Ha a visszahatást kizárva a választást e két elvre korlátozzuk, a kérdést tulajdonképpen az dönti el, hogy a *jogviszony egysége* vagy a *törvényhozás egysége* fontosabb-e. Az első esetben a tudománynak a régi törvény továbbhatása, az utóbbiban a közvetlen hatás mellé kell állnia. Ezt azonban határozottan megtenni nem tudja, mert a törvényhozás, illetve a jogviszony egysége közti elsőbbség kérdése megnyugtató módon nem dönthető el. Minthogy tehát ezeknek a kollíziós normáknak az érték szempontjából történő hierarchikus sorbaállítása nem sikerült, nem csoda, hogy akadtak, akik egyenesen kétségbe vonták a jogszabályok időbeli összeütközésének kielégítő megoldására irányuló törekvések sikerét.

Ezekkel a meddő törekvésekkel szemben *Szászy István* a hágai Nemzetközi Jogi Akadémián 1934. nyarán tartott előadásában keresi a kérdés kielégítő és megnyugtató megoldását. Szerinte elsősorban a *törvény jogi természete, szerkezete, tárgya és célja* veendő figyelembe. Így mindazok a törvények, amelyek valamely jogváltozásnak nyilvános jellegű lajstromokba való feljegyzését rendelik el, céljukból kifolyólag szükségképpen visszahatnak. Pl. ha egy országban bevezetik a telekkönyvi rendszert, az ingatlanon fennálló dologi jogok megállapításának ez a formai kelléke kiterjed a már végbement dologi jogváltozásokra is, mert máskülönben nem lehetne a telekkönyvet felvenni. Ahol viszont a célt közvetlen hatással lehet elérni, ott azt kell kimondani. Pl. ha valahol eltörlük a nemességet, ez a törvény azonnal hatni fog az előtte létre jött nemességekre is, mert a törvény csak úgy érheti el célját. Ahol viszont a törvénszabályozta jogviszony oszthatatlan természete úgy kívánja, ott meg kell hagyni továbbra is a régi törvényt. Ugyanez áll a *lex plusquamperfecta*-ra és a *lex minusquamperfecta*-ra is.

Ha ilyen módon nem jutunk eredményhez, akkor a jogviszony dinamikus szemléleténél, tehát keletkezésének vagy megszűnésének elbírá-

lásánál a jogi tény természete és ideje, statikus szemléleténél pedig a joghatás természete és ideje veendő figyelembe. Azok a tények, illetve hatások, amelyek pillanatnyiak, mindig a megvalósulásnak idején érvényes jog szerint bírálendók el. Ha ellenben a tények, illetve hatások hosszabb ideig tartanak (előbbire példa az elbirtoklás, utóbbira a bérlet), akkor különbséget kell tenni természeti események és emberi cselekmények között. A természeti eseményekre a közvetlen hatás elvét kell alkalmazni, mert itt a jogviszony egysége alárendelt jelentőségű. Az emberi cselekmények közt pedig el kell választani az *aktív* és a *passzív* cselekmények körét. Aktív cselekmények azok, amelyeknél nemcsak a cselekmény elvégzése, hanem a cselekményből folyó joghatások megállapítása is a felek szabad akaratára van bízva. Így pl. a véltelszavatosság szabályai tetszés szerint módosíthatók, a közkereseti társaság belső jogviszonyait a társasági szerződés szabadon állapíthatja meg. A passzív cselekményeknél ellenben csak a cselekmény elvégzése történik a felek akaratából, a joghatásokat a törvény kógens szabályokkal állapítja meg. A közkereseti társaság külső jogviszonyaira vagy a házasság személyi joghatásaira vonatkozó szabályozástól nem lehet eltérni. Az aktív cselekményeknél a jogviszony egysége fontosabb, itt indokolt a régi törvény továbbhatása, a passzív cselekményeknél viszont a közvetlen hatás elvét kell alkalmazni, mert itt a törvényhozás épsége előbbre való. *Minél több teret enged a jog a felek szabad rendelkezésének, annál jobban nő a jogviszony egységének és a jogba vetett bizalom védelmének a fontossága, viszont minél szűkebb körű a felek akaratú autonómiája, annál jobban bírja el a jogviszony az új törvény közvetlen hatását.* (Szászy, id. m. 104. 1.)

Ha ez a módszer sem vezet eredményre, akkor a legvégső sorban a *törvényhozó általános politikai irányából* kell kiolvasni azt a szabályt, amely a jogalkotó feltehető akaratának vélelmezhető. Konzervatív országokban (Magyarország, Anglia) feltételezhető, hogy régi törvény továbbhatása felel meg legjobban a törvényhozó akaratának, míg pl. az olasz vagy francia bíró inkább a közvetlen hatás elvét fogja alkalmazni.

A kollíziós norma kiválasztásánál a jogtudomány nyilvánvalóan nem elméleti megállapításokat akar tenni, hanem jogszabályt keres, jogszabály levezetésére törekszik. A jogszabályt pedig nem a tudomány teremti meg, nem a jogviszony természetéből vezeti le, hanem a fennálló jogrendszer egészéből, a jog általános elveiből, a jogi közszellemből *analogia juris* útján olvassa ki. Nizsalovszky egy találó hasonlata szerint (Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban. Debrecen, 1933.) a tételes jog parancsai körívet alkotnak, a jogtudomány feladata pedig az, hogy ennek az ívnek a középpontját megkeresve és a teljes kört megrajzolva egész sor új jogszabályt hívjon életre. Ezek a jogszabályok a tételes jogból okszerűen levezethetők, abban benne rejlenek, anélkül, hogy a törvényhozó kifejezetten kimondotta

volna őket. Ha tehát a jogtudomány kollíziós normákat akar megállapítani, ehhez az eljáráshoz kell folyamodnia.

Az egyén érdeke a jogviszony egységét, a vissza nem hatást, a régi törvény továbbhatását kívánja. Az állam érdekének viszont jobban megfelel az a szabályozás, amely a törvényhozás egységét nem bontja meg, tehát a visszahatás, vagy legalább is a közvetlen hatás. A visszahatás ellen azonban szintén igen súlyos állami érdekek szólnak, így a jogbiztonság és a törvény kötelező erejébe vetett bizalom, úgy hogy a visszahatást csak akkor lehet alkalmazni, ha ezeket az állami érdekeket nem veszélyezteti.

Egyébként tehát ott, ahol a jog elsősorban a felek érdekeit védi, a régi törvény továbbhatását, ahol pedig a közérdeket tartja fontosabbnak, ott az új törvény közvetlen hatását kell a törvényhozó valódi akaratául feltételeznünk.

Így pl. a telekkönyvi rendszert meghonosító törvénynek azért kell visszaható erőt tulajdonítani, mert a nyilvánosság közérdek és a visszaható erő az említett fontos állami érdekeket nem sérti meg. Ugyanez az oka annak, hogy a nemességet eltörlő törvénynek miért van közvetlen hatása. Az aktív cselekmények szabályozásánál a jog a felek érdekeit akarja védeni, ép ezért bízza rájuk a szerződés tartalmának a meghatározását és ezért van az idevágó jogi szabályozásnak dispozitív jellege. A passzív cselekményeknél ellenben a jog közérdekből kógens szabállyal állapítja meg a joghatásokat, a közérdeket az egyéni érdeknél fontosabbnak tartja és ezért a kötelező jogi szabályozástól eltérést nem enged. Az előbbi esetben a régi törvény továbbhatását, a másodikban a közvetlen hatást kell megállapítani.

Ha ilyen módon sem jutunk eredményhez, a törvényhozó általános politikai felfogásában kell a megoldást keresnünk.

KÖZVÉLEMÉNY ÉS ÁLLAMKÖZI JOG.

Irta: Dr. Arató István kir. törvényszéki bíró, egyetemi magántanár.
(Magyar Jogi Szemle, 16. szám, 1944. szept. 15.)

A magyar nemzetközi jogtudomány egyik legkimagaslóbb képviselője a közelmúltban találóan mutatott rá arra az ellentétre, amely napjaink közvéleménye és az államközi jog között fennáll.¹ Kétségtelen, hogy a mai közfelfogás egy – még pedig igen tekintélyes része – bizonyos, ha nem is ellenkezéssel, de legalább is kisebb vagy nagyobb fokú idegenkedéssel tekint az államközi jogra. Nem olyan értelemben, mintha az államközi jog szabályait tartalmazó nem találná helyesnek, hanem inkább annyiban, hogy az államközi jog rendezte életterület jogi rendezésének lehetőségéről, illetőleg a rendezés gyakorlati megvalósíthatóságáról nincs meggyőződve. Nem tartalmi, hanem alakai szempontból alkot az államközi jogról kedvezőtlen értékelést.

Pedig egy jogrendre, így az államközi jogrendre sem közömbös, hogy tételei – akár alakai, akár anyagi szempontból – összhangban vannak-e az általános közfelfogással. Igaz ugyan, hogy a jog érvényesülését nemcsak a címzettek jogi meggyőződése, hanem a társadalmi hatalom alkalmazta fizikai kényszer is biztosítja, azonban a közfelfogással, a címzettekben kialakuló értékítéletekkel szemben rendszerint fizikai kényszerrel sem lehet a jog érvényesülését bizonyos határon túl erőszakolni. A jogszabály kötelező ereje végső sorban ugyanis különböző értékmérők alapján végzett különböző társadalmi értékítéleteken nyugszik. Ezeknek az értékítéleteknek a kialakításában a célszerűségi szempontoktól és társadalmi konvencióktól az erkölcsi szabályokig a különböző értékmérők egész serege vesz részt. Az így kialakult értékítéletek egységes egészbe összetéve alakítják ki a társadalomnak a jog értékéről vagy értéktelenségéről vallott felfogását. Lehet a társadalmi konvenciókat vagy az erkölcsi szabályokat sértő jognak is kötelező ereje, ha a kényszerítés elkerülését a címzettek értékesebbnek tartják, mint a társadalmi vagy erkölcsi norma megtartását. Ilyen esetben azonban a jog kötelező ereje kizárólag a kényszerítés elkerüléséről alkotott kedvező értékítéleten nyugszik, ennek folytán jóval kisebb, mint az olyan jogé, amely fennállását ezenfelül még más – nem egyszer maradandóbb – konvencionális vagy erkölcsi értékítéleteknek is köszöni. A társadalom értékítéletének megfelelő jog legnagyobbbrészt nem a fizikai kényszer, hanem a társadalom önkéntes magatartása folytán érvényesül, és a pusztán hatalmi szóval a társadalomra erőszakolt jog fenntartása is csak addig lehetséges, amíg a közfelfogás a kényszer elkerülését értékesebbnek tartja, mint konvencionális, erkölcsi vagy egyéb szem-

pontjainak érvényesülését. Mihelyt azonban ez utóbbiak javára billen a társadalmi értékítéletek mérlege, a jogszabály fizikai kényszerrel is legfeljebb csak ideig-óráig lesz fenntartható.²

A mondottak érvényesek a belső állami élet területén, de kétség-telenül fokozottabb jelentőségük van a határozatlanabb és ingadozóbb erőviszonyokra felépített államközi társadalomban. Itt különösen szükséges az, hogy a jogrend a róla alkotott általános közfelfogással a lehetőség szerint összhangban maradjon. Az államközi jogrend érvényesülését az államközi súlyviszonyok alkotta társadalmi hatalom biztosítja, e hatalom változósága és szervezetlensége folytán azonban az államközi jognak fokozottabban kell a társadalom egyéb értékítéleteiben gyökerező kötelező erőre támaszkodnia.³ Ez teszi különösen ma időszerűvé annak felismerését, hogy az államközi jogtudomány egyik legelsőrendű feladata az államközi jog és a róla alkotott közfelfogás között ma kétségtelenül fennálló szakadék áthidalásával a való élet lehetőségeihez az eddiginél nagyobb mértékben alkalmazkodni.

Ha a jogban nem csupán elvont szabálytömeget, a tényleges érvényesüléstől független értékrendszer, hanem a való élet talaján mozgó, gyakorlatilag hatályos rendet látunk, akkor nem tagadhatjuk, hogy a jogrend elsősorban társadalmi jelenség. Nemcsak azért, mert jogrend társadalom nélkül nem képzelhető, hanem azért is, mert minden társadalom, még a legkezdetlegesebb is, rá van utalva valaminő jogrendre. Vitatható, hogy csupán azokat a szabályokat lehet-e jogszabályoknak nevezni, amelyek mögött ott áll az érvényesülés érdekében a fizikai kényszeralkalmazást is igénybevevő társadalmi hatalom. Az azonban mindenestre vitán felül áll, hogy a jog mivoltának helyes meglátására törekvő elméletek egyike sem zárkozhatik el annak az alapvető társadalmi jelenségnek a felismerésétől, hogy a jog a társadalmi életnek már csak azért is elválaszthatatlan velejárója, mert minden jogrend a mögötte álló társadalmi hatalomnak köszöni létét. Ez a hatalom emeli ki a jogszabályt a Kelsen-féle vértelen szabály-összesség színtelen tömegéből, hogy azt tényleges érvényesüléshez juttatva a társadalmi együttélés színes és sokfelé szerteágazó életmegnyilvánulásainak egyikévé tegye.

A mondottak nemcsak az állami élet keretén belül lejátszódó jogi jelenségekre állanak, hanem természetesen érvényesülnek az államok egymásközötti viszonylatában, az államközi élet területén is. Lényegét tekintve az államközi társadalom, a „concert des nations” nem különbözik az állami keretekbe szervezett társadalomtól. Hogy a kétféle területen a jogélet szereplőinek köre egymástól részben különbözik, az jogi-technikai, de nem szociológiai különbség. Az államközi és állambeli társadalomnak egyaránt megvan a maga életrendje, amelyet itt is, ott is a legerősebb társadalmi hatalom biztosít. Az államközi hatalom nem egy, hanem több – még pedig az államközi élet folyton nagyobbodó kiterjedésénél fogva egyre több – állam

hatalmi súlyviszonyának eredője. Nagysága és iránya az öt összetevő erőktől függ és ezért erősen ingadozó. Nem más azonban a helyzet az állam belső életének területén sem, ahol az államhatalom nagyságát és irányát többnyire szintén különböző politikai erők szabják meg. Nem lényegbeli, hanem csak fokozatbeli különbség, hogy az államhatalom szervezett és az államközi hatalomnál rendszerint állandóbb, míg az államközi hatalmi súlyviszonyok szervezetlenek és a dolog természeténél fogva sokkal változóbbak.

Mindazonáltal érthető, hogy az államközi jog jog-jellege az államközi hatalmi egyensúly erősebben változó jellege miatt a közfelfogásban nem egyszer elhalványul. Különösen az államközi hatalmi súlyviszonyok nagyobb megbomlása jár az államközi jog tekintélyének alászállásával. Noha az államközi jog jog-jellegét tagadó álláspont az államközi jogtudománnyal úgyszólván egyidős⁴, mégis az államközi egyensúly nagyobb kilengései idején válik erősen kétségesse az államközi jognak nemcsak jogi jellege, hanem egyáltalán célja és értelme is. Haben wir noch ein Völkerrecht? – hangzott el a kérdés már 1914-ben⁵ és az azóta eltelt fejlődés ellenére sem tagadható, hogy a kérdés feltevésének napjainkban is legalább annyi, ha nem több alapja van.

Az államközi joggal szemben megnyilvánuló kedvezőtlen közfelfogásnak több oka van. Ilyen ok elsősorban az államközi hatalmi egyensúly természetéből folyó az a szükségszerű változékonyság, amelyet a tételes államközi jogrend is követni kénytelen és így maga is nélkülözi a maradandóbb jelleget. A jognak a hatalom változásaihoz való alkalmazkodása nem ismeretlen az állambeli életben sem. Ott azonban korántsem áll előtérben és többnyire kivétel-jellegű. Az államközi életben ellenben inkább szabályszerű jelenségnek tekinthető. Az államközi élet természetéből folyik az is, hogy ott a politikumnak a jogszerűséggel szemben sokkal nagyobb a szerepe, mint az állambeli jogban. Az államközi joggal szemben tanúsított kedvezőtlen közfelfogás kialakításában azonban nem utolsó sorban, ha talán nem is tudatosan közreműködött maga az államközi jog tudománya és az államközi jogalkotás is.

Ez az állítás talán paradoxonnak látszik. A jogtudomány különböző ágai közül a gyakorlati élet szempontjából elsősorban a jogdogmatikának van jelentősége. E téren pedig a jogtudomány feladata nem lehet más, mint a ténylegesen érvényesülő jogrend feltárása és rendszerbe foglalása. E művelet közben egy pillanatra sem szabad elszakadnia a tapasztalati valóság talajától, mert – a jogtudomány más ágaiban használt jogtörténeti és jogpolitikai módszer eltérő jellegét nem is tekintve – ellenkező esetben az általa adott kép a valóságnak meg nem felelő, hamis volna. A tételes jog rendelkezéseinek bemutatásánál a jogtudománynak már csak azért is ragaszkodnia kell a tapasztalati valóság megvonta keretekhez, mert az általa megrajzolt kép

megjelenésének alakja miatt is sokkal inkább alkalmas arra, hogy a köztudatban megrögződjék, mint az a szemlélet, amely nem a jogtudomány kézkenkapott eredményeinek átvételén, hanem a való életben tényleg érvényesülő gyakorlat aprólékos és fáradságos megfigyelésén épül fel. Az államközi jogtudomány egyes képviselőinél azonban ezek a szempontok sajnálatos módon nem egyszer elhalványultak. Így az általuk bemutatott elméleti rend több ízben ellentétbe került a valóságban érvényesülő államközi renddel. A valóságban az államközi jognak megfelelően lejátszódó folyamat természetesen nem illeszthető ekként mindig be az elmélet megvonta keretekbe. Az a közvélemény pedig, amely az államközi jogról alkotott felfogását az utóbbi alapján alakította ki, érthetetlenül áll az államközi életnek szerinte jogilag megmagyarázhatatlan jelensége előtt és csakhamar kész az államközi jogra és az államközi jogtudományra kedvezőtlen ítéletével.

Még különösebben hat az az állítás, hogy az államközi jog jog-jellegéről alkotott kedvezőtlen közfelfogás kialakulásában az államközi jogalkotásnak is szerepe van. Hiszen ha ez valóban államközi jogot alkotott, úgy annak a valóságban tényleg érvényesülnie kell, ami ép a szabályozás jog-jellege mellett szól.

A valóságban érvényesülő államközi jogrendet a közfelfogásban élő államközi jogtól elválasztó ellentét okai természetesen nem kizárólag az elmélet oldalán keresendők. Nem írható az államközi jog tudományának terhére, ha a közfelfogás olyankor kifogásolja bizonyos államközi jogszabály gyakorlati hatálytalanságát, amikor az illető szabály a szóbanlévő felek között nincs is érvényben, vagy az adott esetben az államközi jognak valamilyen másik szabálya folytán nem alkalmazható. Jellemző példája ennek az a felfogás, amely a most folyó háborúban a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló hágai egyezmény (1913:XLIII. tc.) érvényesülésének hiányát kifogásolja, holott az egyezmény csak akkor alkalmazható, ha annak a hadviselő felek mindannyian részesei. Minthogy pedig a jelen háború hadviselői közül a Szovjetunió az egyezménynek nem részese, az egyezmény a jelenlegi háborúban az államközi jognak megfelelően nem hatályosul.⁶

Nem várható, hogy az államközi élet valóságos rendje és a róla alkotott közfelfogás ellentétének kiküszöbölését az elmélet egymaga meg tudja vagy meg fogja oldani. Ez azonban nem menthetné az államközi jogtudományt azt az eljárását, ha az ellentét megszüntetéséhez a maga eszközeivel a maga módján nem igyekeznék hozzájárulni.

Kétségtelen ugyanis, hogy ennek az éppen napjainkban fokozottabban kiéleződő ellentétnek nem utolsó sorban oka az a mód is, amellyel az államközi jogot a most folyó háborút megelőző évtizedekben a tudomány egyes elméleti irányai művelték.

Az államközi jog fejlődése rendszerint nagyobb háborúk után indul lendületnek. Nem volt ez másképp a múlt világháborút befejező páriszkörnyéki békék megkötése után sem. Nemcsak érthető és természetes volt, hanem bizonyos mértékig szükségszerű és megokolt is, hogy az államközi jogfejlődés ekkor megindult hatalmas lendületének szolgálatába állott a politika és diplomácia mellett az államközi jogelmélet is. Ennek következtében a jogtudomány az a feladata, amely a tételes és valóságban érvényesülő jogrend bemutatásában áll, a jogfejlesztés szolgálatában álló politikai szempontok mellett lassan-lassan másodrendűvé vált. Ez maga még nem lett volna baj. Már több szó fér azonban ahhoz, hogy nem egyszer elmosódott a határ a valóságban érvényesülő jog bemutatása és a politikai szempontok között. Így nem egyszer megtörtént, hogy az elméletben olyan szabályok kezdtek megjelenni az államközi jog részeként, amelyek a valóságban nem voltak azok. Zavaróan hatott az is, hogy az államközi jogtudomány egyes irányai az államközi jog eszközeivel elérhető eredményeket túlozva, bizonyos jogszabályokat és jogintézményeket a gyakorlatban elfoglalt jelentőségüket meghaladó mérvben állították be az általuk felépített elméleti rendszerbe. Szinte azt lehet mondani, hogy ebben az időszakban az államközi jogtudomány egyes képviselői azt tartották fő feladatuknak, hogy az államközi jognak a lehető legnagyobb, legtökéletesebb, hézagmentes és amennyire csak lehet, a legkisebb részletekre is kiterjedő, finoman kicsiszolt rendszerét építsék fel, hogy azonban ez a rendszer a gyakorlatban mennyire érvényesül, azzal vajmi keveset törődtek. Jellemző erre, hogy akadt olyan államközi jogtudós, aki saját rendszeréről volt kénytelen megállapítani, hogy az abban tárgyalt államközi jog vagy egyáltalában nem áll fenn, vagy legalább is nem a bemutatott módon.⁷

Hogy az államközi jogtudomány ilyen helyzetbe került, annak módszertani okai voltak.

Módszertanilag helytelen különbséget nem tenni a fennálló tételes jog és a politikai szempontok, a de lege lata és a de lege ferenda tárgyalási mód között. Nem lehet állítani, hogy a két terület határának elmosódása az elmélet szándékos, vagy tudatos közreműködésének eredménye lett volna. Kétségtelen azonban, hogy bekövetkezett. Jellemző példája ennek az ismert Fauchille-féle elmélet a légi térről. E szerint az állami főhatalom az államterület felett elterülő légűrre csak addig a határig terjed ki, ameddig a légtér a földterület tartozékának tekinthető, másszóval, amíg az abba való behatolás a földterületről a földtől elválás nélkül lehetséges, Fauchille, figyelemmel arra, hogy a legmagasabb emberi építmények magassága 300 m körül van, ezt a határt a föld felületétől számított 330 m-re teszi és szerinte az e fölötti légűr szabad. Fauchille ezt az általa helyesnek tartott szabályozást logikai és célszerűségi megfontolásokból vezette le, azonban az nem egy elméleti rend-

szerben tételes jogi szabályként jelenik meg.⁸ Pedig ilyen vagy hasonló szabály az államközi gyakorlatban soha nem érvényesült. Már a múlt háborúban tiltakozott minden semleges állam a hadviselő felek berepülései ellen és ki is alakult olyan államközi jogi szabály, mely szerint a semleges állam területi sértetlensége a fölötte elterülő légi térre is kiterjed. A Fauchille-féle elméletet nem tette magáévá sem a belső állami jog, sem a most folyó háborúban kialakult államközi gyakorlat.⁹

Módszertanilag hasonlóképp kifogásolható olyan szabályoknak államközi jogszabályokként való bemutatása, amelyek jogszabályok ugyan, de nem államközi, hanem más (belső állami jogi) szabályok. Az államközi jogi irodalomnak igen tekintélyes iránya tanítja azt, hogy a külföldi állam a belföldi bíróság joghatósága alól magánjogi ügyeleteire nézve ki van véve. Ilyen jogszabály egyes államokban valóban fennáll ugyan, azonban nem mint államközi jog, hanem mint belső állami jogi szabály adná meg, nem volna megmagyarázható, hogy az államok egyrésze ezzel a szabállyal homlokegyenest ellenkező gyakorlatot folytat, anélkül, hogy őt ezért az államközi jogközösség részéről bárminő államközi jogi szankció érné. A valóságban folytatott gyakorlat megfigyeléséből egészen más államközi jogszabály alakult ki, t. i. az, hogy a kérdés szabályozását az államközi jog a belső állami törvényhozásnak engedi át. Az elmélet nem is az államközi gyakorlat alapján, hanem prekoncepcióval jogi fogalmakból kiindulva jutott el a kifogásolt tételhez.¹⁰

A módszertani okokból az államközi jogelméletbe került idegen elemek kiküszöbölése aránylag nem nehéz feladat. Ezzel azonban még nincs biztosítva a ténylegesen érvényesülő államközi jogrend és az elmélet összhangja. Jóval nagyobb nehézségekkel jár az államközi életben ténylegesen érvényesülő rend és az elméleti rendszerek közötti ellentét azon okainak feltárása, amelyek az államközi jogalkotás oldalán keresendők.

A jog nemcsak szabály, a ténylegességtől független és egészen a normatívum terére eső értékrendszer, hanem inkább a társadalmi életnek a valóságban is érvényesülő rendje¹¹, részben az értékek, részben a tapasztalati valóság körébe eső kettős arcú jelenség. Lényegéhez tartozik a tényleges érvényesülés. Ennek hiányában a szabály, még ha jogszabály alakjában jelenik is meg, legfeljebb politikai vagy erkölcsi követelmény lehet, de nem a jogrend része. A jogtudomány – ha valóban a jog tudománya akar lenni, – tekintetét nem irányíthatja kizárólag az értékek terén megjelenő jogszabályalakú rend felé, hanem, ha nem akar a tiszta jogtannak nevezett irány hibájába esni, szemügyre kell vennie azt is, hogy az általa bemutatott rend a valóságban érvényesül-e.

Annak, hogy valamely államközi szabály nem része a tényleges államközi rendnek és így nem államközi jogszabály, több oka lehet. Első-

sorban az, hogy az államközi hatalom, – mindegy, hogy miért, – eltűnik a jogszabály mögül. Ekkor többnyire megszűnik a szabály a ténylegesen érvényesülő államközi rend része lenni, tehát kiválik a jogszabályok közül. Ez lett a sorsa pl. a versailles-i békeszerződés katonai korlátozásainak. Ezek csak addig állottak fenn, amíg a mögötte álló, ú. n. szövetséges és társult főhatalmak annak érvényesítését Németországgal szemben biztosítani tudták. Mihelyt azonban megbomlott a hatalmi súlyviszonynak ez a rendje, Németország az eredetileg államközi jogilag megszervezett rendszert egyoldalúan megváltoztatta. A „nemzetközi hatalom” elvi tiltakozását nem tekintve ennek a német lépésnek államközi jogi következménye nem lett. A páriszkörnyéki békék mögül eltűnt az azokat diktáló kétségtelen hatalmi fölény, ami világosan látszik abból, hogy a békeszerződésekben felépített államközi rendnek ezt követő többi megbontása is a nélkül ment végbe, hogy a status quo fenntartását a mögötte álló hatalmi csoport biztosítani tudta volna. Ezzel pedig a békeszerződések megfelelő rendelkezései kiváltak az államközi jog rendszeréből.¹²

Az elmélet ezért helyesen teszi, ha anyagát időközben, különösen nagyobb hatalmi egyensúlybeli eltolódások idejében ebből a szempontból is megvizsgálja.

Lehet azonban, hogy a szabály tényleges érvényesülésének akadályja nem az idők folyamán keletkezik, hanem már a szabály keletkezésekor fennáll. A gyakorlatban ugyanis nem érvényesül a római jog „quod principi placuit, legis habet vigorem” elve. A valóságban mindenféle rendnek korlátai, még pedig fizikai, logikai és szociológiai-etikai korlátai vannak. Ha valamely szabály megalkotásakor ezek a korlátok figyelmen kívül maradnak, jelenjék bár meg a szabály bárminő jogszabály formájában is, ténylegesen érvényesülni a jog eszközeivel nem irányítható okok következtében nem fog és így nem is válik a jogrend részévé.¹³

Ez a jelenség az államközi életben nem ismeretlen. Kevéssé valószínű, hogy a jogalkotó olyan szabályt létesítsen, amely fizikai okokból nem tud érvényesülni. Az ilyen esetek száma aránylag kevés. Mindazonáltal mutat rá példát az államközi jog. Fizikailag volt lehetetlen pl. a német jóvátételekre vonatkozó eredeti államközi jogi szabályozás gyakorlati megvalósítása. Eredetileg 132 milliárd aranymárkában állapították meg ennek összegét, amelyet évi 3, egy későbbi megegyezés szerint évi 2 milliárd aranymárkás részletekben kellett volna törleszteni. Ugyanekkor a német kereskedelmi mérleg hiánya átlag évi másfélmilliárd aranymárka volt. Az eredeti elgondolás kivihetlensége csakhamar nyilvánvalóvá vált és helyébe több ízben is újabb, enyhébb szabályozás került.¹⁴ Az eredeti terv hiába jelent meg államközi jogszabály alakjában, a ténylegesen érvényesülő államközi rend részévé nem válhatott és nem is vált.¹⁵

Logikai okok miatt nem válhatott élő államközi joggá az ú. n. Briand-Kellogg-egyezmény sem. Az egyezmény aláírói tudvalevően lemondottak a háborúnak, mint a nemzeti politika eszközének (as an instrument of national policy) igénybevételéről egymásközötti viszonyban. Már pedig a fizikai kényszeralkalmazással való fenyegetés a jog fogalmának egyik – ha nem is egyetlen – lényeges alkotó eleme. Az államközi életben alkalmazható fizikai kényszer különböző módjai, a retorziók, represszáliák, erőszakos intervenciók stb. mellett a háború az utolsó és legerősebb alak. Igénybevételéről az államközi jog – ha jog jellegét meg akarja őrizni – éppen ezért nem mondhat le. A Briand-Kellogg egyezmény megalkotói az előtt a két lehetőség előtt állottak, hogy vagy a háború igénybevételével is biztosítják az egyezmény tényleges érvényesülését, vagy egyáltalában mellőzik a kényszer-szankciót.

Az első megoldás, a háborút a háborúval megszüntetni akaró jogi rend azonban logikai ellentmondást rejtett volna magában. Ezért logikai okokból a második megoldást kellett választani. Az egyezmény megsértőit az egyezmény szerint valóban nem is éri más hátrány, minthogy megtagadják tőlük az egyezményben részükre biztosított előnyöket. Ezzel viszont elveszett az egyezmény jogi jellege.¹⁶ Mi sem mutatja ezt jobban, minthogy alkalmazására sem a japán-kínai (1931), sem a bolívia-paraguayi (1932), sem az olasz-abesszín (1936), sem a most folyó háború kitörésekor (1939) nem került sor. Ez természetesen mit sem von le az egyezmény magas erkölcsi jelentőségéből, amit lebecsülni már csak azért sem szabad, mert az állami és államközi élet terén, különösen a legmagasabb fokú jogszabályok rendelkezésein túl már csak az erkölcsi szabályok szolgálhatnak a társadalmi életet többé-kevésbé irányítani hivatott eszközül.¹⁷

Szociológiai okok akadályozták meg a múlt háború befejezésekor elgondolt és a Nemzetek Szövetsége rendszerében gyakorlatilag megvalósított politikai elveknek tartós átvitelét az államközi jogrendbe. Az államközi társadalom tagjai önálló államok, amelyek fölött magasabb hatalom elvileg nincs. Nem azt jelenti ez, hogy az államközi közösségbe tartozó államok mindegyike korlátlan cselekvési szabadsággal rendelkezik. Ez még akkor sem volna így, ha az államközi társadalom nem volna többek között az államközi jogrendnek is alávetve, mert ebben az esetben is korlátozná az államok cselekvési szabadságát, – bár nem jogi, hanem politikai korlátokkal – a nemzetközi hatalom, illetőleg a nemzetközi hatalom gyakorlásában irányító és döntő szerepet játszó nagyhatalmak nemzetközi ereje. Az, hogy az államok fölött magasabb hatalom nincs, csak úgy értendő, hogy az a nemzetközi hatalom, amelynek az államközi társadalom tagjai alá vannak vetve, végső eredményben az egyes államok külön-külön hatalmának összetevéséből áll elő. Az államközi életben ezért helyesebb az államok függetlensége kifejezés

helyett az egymástól függés kifejezést használni.¹⁸ Így alakulnak ki az államközi életben a különböző nagyhatalmi csoportok, amelyek, ha körülbelül egyenlő erejűek és egyensúlyban tartják egymást, létrehozzák azt az államközi hatalmi egyensúlyt, amely az államközi jog mögött állva annak érvényesülését biztosítani tudja.

Abból, hogy az államközi hatalom és az államközi hatalmi egyensúly az egyes kisebb-nagyobb államok hatalmának összetevése folytán áll elő, következik, hogy az államközi hatalom nem merev, hanem az összetevő államok hatalmának és politikai súlyának változásától függően maga is állandó mozgásban van. Ez az államközi jogtól független szociológiai jelenség, amelyen változtatni az államközi jog eszközeivel sem lehet. Bár az államközi hatalom birtokában lévő államok a dolog természete szerint hatalmi helyzetüket lehetőleg a jog eszközeivel is biztosítani szokták és ezért igyekeznek ennek megfelelő államközi jogrendet létesíteni, hatalmi súlyviszonyaikat kizárólag ezzel állandóvá tenni soha nem tudják. Ennek felismerése hiányzott a Nemzetek Szövetsége jogi rendszerének megalkotásánál. E rendszer fő célja az volt, hogy állandósítsa az államközi hatalmi egyensúlyt a háború befejezésekor fennállott rendjét. Ezért tette az államok között akkor fennálló hatalmi súlykülönbségeket jogi különbségekké és ezért állította a tagállamok fölé a Nemzetek Szövetségének államok feletti rendszerét, amely mögött azonban valójában az akkori hatalmi súllyal rendelkező államcsoport biztosította a pillanatnyi hatalmi egyensúly-állapotot a vele szembenálló államokkal szemben. Pedig a nemzetközi hatalmi egyensúly a jogtól függetlenül és a joggal szemben is változik. A Nemzetek Szövetségének rendszere jogilag olyan társadalmi jelenséget szabályozott, amely erre egyáltalában alkalmatlan¹⁹ és ezért már megalakulásakor magában hordta bukásának csíráit. Az államközi hatalmi egyensúly megváltozásával nem is maradhatott fenn, hanem egyre jobban csökkenő jelentőségű egyoldalú államközi érdekszövetséggé vált.²⁰

A jogalkotás korlátait fel nem ismerő államközi jogi szabályozás ilyen és hasonló rendszerek felállításával az államközi életnek fejlett, igen szépen tagolt és rendkívül széleskörű rendezésére vállalkozott. A valóságban azonban ez a rend vagy egyáltalában nem, vagy csak térbelileg és időbelileg korlátozva érvényesült. Így valóságban csak a Kelsen-féle tiszta jogtanban nevezhető jogrendszernek. Ha az államközi jogtudomány a valóságban tényleg érvényesülő rendszert kívánja bemutatni, akkor benne ezeknek a szabályoknak nem lehet olyan formában helyük, miként tárgyalásuk általában szokásos. Mindazonáltal az ilyen szabályokkal szemben más az államközi jogtudomány helyzete, mint az államközi jogszabály alakjában fellépő de lege ferenda szempontokkal vagy belső állami jogi szabályokkal szemben. Ez utóbbiak az államközi jog testében teljesen idegen elemek és ezért fel-

ismerésük aránylag könnyű. A jogalkotás korlátait áthágó szabályozás azonban alakilag az államközi jogrend részeként tűnik fel. Hogy olyan életviszonyokat szabályoz, amelyek jogilag vagy egyáltalában nem, vagy csak más-ként szabályozhatók, és hogy emiatt metajurisztikus okokból huzamosabb érvényesülésre nem számíthat, az – bár előbb vagy utóbb teljes bizonyossággal, – de rendszerint mégis csak bizonyos idő múlva szokott kiderülni. Amíg azonban ez meg nem történt, nagyon nehéz annak felismerése, hogy a valóságban ténylegesen érvényesülő rend a kérdéses szabály erejénél fogva olyan-e, mint amilyen, vagy attól függetlenül áll-e fenn. Hozzávéve ehhez még azt, hogy az államközi jog nem az aránylag rövid életű emberek, hanem a csaknem örök életű államok joga, a kérdéses szabály érvényesülésének korlátai gyakran csak hosszabb idő múlva válnak észrevehetőkké. Ezalatt az idő alatt viszont a jogtudomány a jogszabályalakú szabály mellett nem mehet el megjegyzés nélkül. Helyesen teszi azonban, ha igyekszik azokat a szempontokat is megvizsgálni, amelyek a szabály tényleges érvényesülésének esetleg útját állhatják és ha ennek lehetőségét megállapítja, a kérdéses jogintézményt ennek megfelelő tárgyalásban részesíti, rendszere középpontjába inkább azokat a szabályokat állítva, amelyeknél ez a lehetőség kevésbé valószínűnek látszik. Így az elméletben adott kép minden bizonnyal létezőbb, a valósághoz közelebbfekvő lesz. Ekként a jogtudomány a maga részéről eredményesen hozzájárulhat annak a távolságnak a csökkentéséhez, amely az elmélet és a gyakorlat között ugyan elkerülhetetlenül mindig megvan, áthidalása azonban minden tudománynak, ha a való életől teljesen elszakadni nem akar, elsőrendű feladata.

Jegyzetek

- 1 Gajzágó: A nemzetközi jog mivoltáról. A nemzetközi jog leglényegesebb elemei és ezeknek mai helyzete, Budapest, 1943.
- 2 Horváth: A jogi kötelező erő forrása, Athenaeum, 1939. – Tury: Vallás, erkölcs és vagyonjog, Kolozsvár, 1943, 34. skv. 1.
- 3 Korte: Lebensrecht und völkerrechtliche Ordnung. Zeitschr. für Völkerrecht, 1941. 301. 1.
- 4 Az államközi jog jogi jellegét tagadó irodalom áttekintését 1. Walz: Wesen des Völkerrechts und Kritik der Völkerrechtsleugner, Stuttgart, 1930. Az ott említett munkákon felül csak Nelson (Die Rechtswissenschaft ohne Recht, Leipzig, 1917) és Edmunds (The lawless Law of Nations, London-New-York, 1925) nevére utalunk.
- 5 Zitelmann: Haben wir noch ein Völkerrecht? Bonn, 1914.
- 6 Kúria, P. IV. 3833/1942. Jogi Hírlap, 1943. 6. 1.

- 7 Wolgast, Vökerbund und Völkerrecht, 1936/37, 606. skv. 1.
- 8 Fauchille: Le domaine aérien et le régime juridique des aérostats, *Revue de droit international public*, 1901. 414. 1. – Régime juridique des aérostats, *Annuaire*, 1902. 19. 1. – La circulation aérienne et les droits des Etats en temps de paix, *Rev. de dr. int. publ.* 1910, 55. 1. – *Traité de droit international public*, Paris, 1925 I. 586. 1. – Meili: *Das Luftschiff im internen Recht und Völkerrecht*, Zürich, 1918.
- 9 Spiropoulos: *Der Luftraum, intergrierender Teil des Staatsgebiets*, Leipzig, 1922, 72. skv. 1. – Brown: *Aircraft and the Law*, New-York, 1933, 68. 1. – Haupt: *Der Luftraum*, Breslau, 1931, 131. 1. – Polzovics: *Légi semlegesség, Külügyi Szemle*, 1943.. 41. skv. 1. *Hogy a Fauchille-féle elméletet a belső állami jog sem tette magáévá, az kitűnik a francia (Loi du 31 mai 1924 relative à la navigation aérienne, 8. és 19. §), de a magyar jogból is. (10.270/1922. M. E. számú rendelet 1. § 1. bek.: A magyar állam területi felségjoga a területe felett lévő légi térre is kiterjed.)*
- 10 Arató: *Joghatóság a külföldi állam magánjogi ügyletei felett*, Pécs, 1942.
- 11 L. erről bővebben Schmitt: *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*, Hamburg, 1934.
- 12 Búza: *Az európai válság a nemzetközi jog tükrében*. Szeged, 1939. 7.1,
- 13 Moór: *A természetjog problémája*, Budapest, 1934. 23. skv. 1.
- 14 Angell: *Die Wiederaufbau Deutschlands*, Berlin-Leipzig, 1930. – Sering: *Die Weltkrise und die Neuordnung Europas*, Berlin, 1932. – Schacht: *Das Ende der Reparationen*, Oldenburg, 1931. 196. 1.
- 15 Krisztics: *A békeszerződések revíziója*, Budapest, 1927, 407. 1.
- 16 Moór: *Zum Ewigen Frieden*, Leipzig, 1930. – *A természetjog problémája*, Budapest, 1934. 33. 1.
- 17 Faluhelyi: *A Kellogg-egyezmény nemzetközi jogi jelentősége*, *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, Budapest, 1929, 67. skv. 1. – Moór: *Bevezetés a jogfilozófiába*, Budapest, 1928, 196. 1.
- 18 Politis: *Les nouvelles tendances du droit international*, Paris, 1927, 24. skv. 1. .1
- 19 Faluhelyi: *Entwicklungslinien des Völkerrechts nach dem Weltkriege*, *Zeitschr. f. Völkerrecht*, 1939, 409. 1.
- 20 Bilfinger: *Völkerbundsrecht gegen Völkerrecht*, Berlin, 1938.

NAGYKÖZÖNSÉG ÉS JOG

(Miskolci jogászélet, XVI. évf. 9. szám, 1940 november)

A régi Rómában a pontifexek művelték a jogot. A jogi ismeretek elsajátítása sokáig ennek a zárt testületnek a kiváltsága volt. Kívülállók csak nagy nehézségek árán, vagy egyáltalában nem férhettek hozzá ehhez a titkos tudományhoz. A jogtudomány világa ebben az időben egy sajátos, különleges világot jelentett, amely a széles néprétegekkel szemben sokáig meg tudta őrizni a maga elkülönült jellegét.

Nagy haladást tett a világ és a jogtudomány, míg a római jog tizenkét táblás törvényétől eljutott a mai idők szociális jogalkotásaiig. Úgy látszik azonban, hogy a jog világa régi, szigorú elkülönülését még napjainkig sem tudta teljes egészében levetni magáról. A nagyközönség, amelynek nem tartozik hivatásához a joggal való állandó foglalkozás, részben még ma is bizonyos idegenszerűséggel tekint a jogélet különös és számára talán sokszor érthetetlen jelenségei felé.

Ennek a megállapításánál a nagyközönség fogalma alatt nem értünk homogén tömeget. A nagyközönség különböző műveltségi fokon álló különböző csoportjainak megfelelően megállapításunk más-más értelmet nyer, a szerint, hogy melyik ilyen kisebb csoportot tartja szem előtt.

Ha a magasabb műveltséget nem szerzett osztályok, a széles néprétegek jogi téren elvárható ismereteinek általában szükséges mértékét fel akarjuk állítani, úgy a jogismeretet kielégítőnek vehetjük, ha az kiterjed az alkotmányjog általános elemeire, az állam jogi berendezésének, a különböző hatóságok feladatának megközelítő ismeretére, azoknak az egyszerű magánjogi jogviszonyoknak a nagyjából való áttekintésére, amelyek az illető egyén vagy társadalmi osztály jogviszonyainak zömét alkotják, végül a leggyakrabban előforduló bűncselekmények terén nagy vonalakban való tájékozottságra.

A szélesebb körű műveltséggel rendelkező középosztálynál természetesen már a jogi kultúra magasabb foka várható el. Magától értetődően itt sem a részletekben való elmélyedésre gondolunk, inkább ellenkezőleg, egy magasabb szempontokból való átfogó szemléletre, a jog szerepének, a jogtudomány feladatának és a jogrend jelentőségének tudatosítására; a nemzeti jogalkotás eredményeinek általános és öntudatos kultúrkinccsé válására.

Míg a fentiek szerint az egyszerűbb képzettségű néposztályok általában véve a jogélet terén is rendelkeznek annyi tájékozottsággal, amennyi – az élethivatás megkívánta szorosabb értelemben vett szakismereteket nem tekintve – másirányú ismereteikkel arányban állónak tekinthető, addig a

középosztályról, amelyhez való tartozást tárgyunk szempontjából a középiskola vagy ezzel egyenlő értékű más tanintézet elvégzése juttatja kifejezésre, ez már nem feltétlenül mondható el. A középosztály a jogi kultúra terén sok esetben nem mindenben áll azon a fokon, amely másirányú és gyakran a részletekre is kiterjedő általános műveltségével arányban állana. Ezzel szemben igen gyakran idegenül tekint a jogtudomány, a jogászai munka, általában a jogélet megnyilvánulásai felé.

Igen elterjedt az a felfogás, amely szerint a jogtudomány a legszárazabb tudományok egyike. A vele való hivatásszerű foglakozás a való élet világától történő különös elvonatkoztatottságot tételez fel. Nagyon sok ember szemében a jogász mint szórszálhasogató paragrafusregisztráló szerepel, aki lehetőleg sok törvényhelyet minél pontosabban tud fejben tartani és szükség esetén reprodukálni, még pedig a törvénycikk és a szakasz pontos számszerinti megjelölésével. A bíró paragrafusalkalmazó szillogizmusautomata, az ügyvéd pedig ügyfele érdekeinek különböző felfogások, nyakatekert okoskodások és nem utolsó sorban nagy ékesszólás segítségével tűzön-vízen keresztül érvényesítője, sokszor nemcsak saját meggyőződésével, hanem a joggal és az igazsággal szemben is. A jogászai munka pedig e szemlélet felől nem egyéb, mint a konkrét tényállásra alkalmazandó vagy alkalmazható tételes rendelkezésnek a jogszabályok nagy tömegéből való egyszerű kikeresése, hasonlatos ahhoz a munkához, amelyet a fordító végez, midőn a szótárból szavakat keres ki.

Ez a felfogás a jogrendszerben sem lát természetesen mást, mint az állam által polgárait rákényszerített és többé-kevésbé szükséges korlátozások tömegét. Legjobb esetben az emberi együttélés természetéből következő kényszerű megalkuvást, de mindenestre tőle idegen és rajta kívül való külső rendet. Az igazságszolgáltatás pedig ily körülmények között, – bármennyire is elismeréssel lehetünk iránta, – nem más, mint véletlen lehetőségek előre nem látható bizonytalan kimenetele. Azt hisszük, nagyon sok jogász előtt tették már fel ezekből a körökből azt a kérdést, miként lehetséges, hogy ugyanazt a tényállást ugyanannak a jogszabálynak az alapján a fellebbviteli bíróság másként bírálja el, mint az elsőbíróság.

Hogy a jog az emberi szellem azon termékei közé tartozik, amelyek legnagyobb mértékben tartották és tartják a kapcsolatot a való élettel, hogy a jogászt nemcsak a jogszabályok ismerete, hanem a logikus gondolkodásra, következtetésekre, analógiák felállítására, elvont fogalmakkal való munkára irányuló képessége teszi jogásszá, hogy az ítélet nemcsak paragrafusnak a tényállásra való kaptafaszerű ráhúzása, hanem bonyolult jogi, etikai, morális és társadalmi értékelések eredménye, amelyek létrehozatalában az igazságot egyformán kereső bíró és ügyvéd együttes közreműködése egyaránt részt vesz, azt a fentebb vázolt és meglehetősen elterjedt felfogás egyáltalában

nem látja meg. Így természetesen nem tud ez a szemlélet arra a magasságra felemelkedni, ahonnan a jogrendet mint a társadalom és így minden benne élő egyén külső életrendjének szükséges és természetes keretét láthatná, amely a vele élőknek nemcsak egyszerűen sajátja, hanem többnyire kultúrájuknak is integráns része.

Ily körülmények között pedig a jogrendszert felépítő alapgondolatok főbb vonásaiban való áttekintése, az egyes jogintézmények nagyjából való vázlatos ismerete igen sok esetben természetszerűleg szintén nincs meg a más irányú ismereteknek megfelelő mértékben.

Nem kívánjuk mindezzel azt kifogásolni, hogy a nagyközönségnek a joggal hivatásszerűen nem foglalkozó része a tételes jogszabályismeret terén nincs kellően tájékozva. A tételes jogszabályok ismerete a nem szakembertől nem is várható el. Hiszen azok a mai élet fejlettsége mellett annyira bonyolultak, szétágazók és sokrétűek, hogy áttekintésük a velük hivatásszerűen foglalkozók számára is sokszor igen nagy nehézségekbe ütközik. Csak arra kívántunk rámutatni, hogy a jog nagy összefüggéseinek ismerete, a nagy vonásokban való tájékozottság és az általános áttekintés terén nem található meg mindig a nagyközönségnél az a színvonal, amely e nagyközönség általános műveltségének másirányú elemeivel arányban állónak tekinthető.

Ezt a jelenséget szemlélve, valahogy az a benyomása a kívülről állónak, mintha a jogrendszer nem is tartoznék az általános nemzeti kultúra feltétlen értékei közé.

Pedig a jogrendszer, amennyiben az nem idegen elvek szolgálja, hanem eredeti alkotás, egy nemzet teremtő szellemének ép oly értékes és jellegzetes terméke, mint pl. a nemzeti irodalom vagy művészet. Bár az irodalom vagy a művészet természeténél fogva sokkal szélesebb körökhöz szól, mint a jog, egy nép nemzeti kultúrájában annak jogrendszere ép úgy helyet foglal, mint a nemzeti irodalom, művészet, történelem vagy földrajz. És az igazi értelemben vett nemzeti műveltséghez a nemzeti jogrendszernek legalább nagy vonásokban való ismerete ép úgy hozzátartozik, mint a nemzeti irodalom vagy történelem terén megkívánható bizonyos fokú tájékozottság.

A mondottak különös mértékben vonatkoznak hazai viszonyainkra, hisz nemzeti jogrendszerünk a magyar jogalkotó géniusznak eredeti és önálló terméke, annyira, hogy reá a magyarság világviszonylatban is méltán és joggal büszke lehet. Pedig a fentebb a nagyközönség és a jog viszonyáról elmondottak nagy részben hazai viszonyainkra is állanak.

Vajjon hányan tudják nálunk a nem szakemberek közül, hogy melyek nemzeti jogrendszerünknek önállóan kifejlődött, sajátos és különlegesen magyar vonásai? Van-e tudomása nagyközönségünknek arról, hogy némely hazai jogintézményünk a hasonló külföldiekkel szemben nemcsak hogy fel-

veszi a versenyt, hanem azoknál sok tekintetben lényegesen jobbnak bizonyult? Talán csak a szent korona tanát lehetne olyannak megjelölni, amely tan, bár homályos, határozatlan és kialakulatlan formában, de valamennyire mégis él a nagyközönség tudatában. Más téren azonban csak ritkán találjuk meg azt a jogi kultúrát, amely egy évszázadok óta nagy jogászai múlttal rendelkező nép fiaitól méltán elvárható lenne.

Mi lehet a magyarázata ennek a feltűnő jelenségnek?

Annak, hogy nagyközönségünk bizonyos mértékig ilyen idegenül áll a jog világával szemben, több oka van. Ezek közül elsősorban az a körülmény említendő meg, hogy hivatalos köreink csak a legújabb időkben fordítanak erre a kérdésre akkora figyelmet, amelyet az fontosságánál fogva méltán megérdemel. Az általános műveltséget adó mai középiskolának a tanuló vallásos alapon erkölcsös polgárrá való nevelésén és az egyetemi, illetőleg főiskolai tanulmányokra való képessé tételén kívül az 1934:XI. tc. 1. §-a szerint feladata az is, hogy a tanulót „a magyar nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános műveltséghez juttassa.”

A törvény általános miniszteri indokolása szerint annak a magyar nemzeti szellemű általános műveltségnek, amelyet a középiskola tanítványainak ad, főeleme a nemzet-ismeret, tehát a magyar nyelv, irodalom és művészet, a történelem, „keretében az állami és társadalmi élet jelenségeivel”, a föld- és néprajz, a magyar művelődés történetében alapvető szerepet betöltött latin nyelv és műveltség, végül a nemzet erkölcsi világnézetének alapjául szolgáló vallások tana. Ez a felsorolás a magyar jogi kultúra elemeit nem említi ugyan a magyar nemzeti szellemű általános műveltség elemei között, azok azonban a történelem keretében előadott „állami élet jelenségei” elnevezésű ismeretkörben mégis eljuthatnak a középiskola tanuló ifjúságaihoz. Ez azonban csak ennek az új középiskolai törvénynek a meghozatala után van így, azelőtt erre mód nem volt. Igaz ugyan, hogy a törvény 21. §-ához adott részletes miniszteri indokolás szerint a jelenlegi keretek között legfeljebb a köz- és közigazgatási jogi ismeretek nélkülözhetetlen elemeinek elsajátításáról lehet szó. Ma még kérdés, hogy ez is kellő mértékben történhetik-e. A gyakorlatilag époly jelentős magánjog és büntetőjog megismertetése már egyáltalában nem jöhet tekintetbe.

Ennek következtében a középiskolát elhagyó az az ifjúság, amely nem kifejezetten jogi pályára lép, soha nem kerül abba a helyzetbe, hogy nemzeti kultúránk egyik legszebb termékét, nemzeti jogrendszerünket a maga fontosságához mért terjedelemben megismerhesse. Pedig ezzel az ismeretkörrel való foglalkozás nemcsak hogy az elvont fogalmak használata és az állandó logikai műveletek révén a szellemi munkára való képességet

igen nagy mértékben fejleszti és a mennyiségtanhoz hasonló formális képzést ad, hanem gyakorlati ismereteket is nyújt, amelyek mindenki számára egyformán fontosak lehetnek, mert hisz mindenki, akár akarja, akár nem, állandóan jogviszonyok tömegében éli le a maga életét.

E mellett nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az egyetemre készülő ifjúság valamennyi egyetemi kar és szak tanulmányi anyagára vonatkozólag legalább nagy vonásokban már a középiskolából visz magával bizonyos elemi ismereteket, a jogi tanulmányokra készülőket kivéve. – Talán ez is az egyik oka annak, hogy nagyon sokan választják ép a jogi élethivatást olyanok, akik konkrét hajlandóságot egy pályára sem éreznek és a jogi pályára való lépésük nagymértékben annak is tulajdonítható, hogy az ottani munka előttük bizonyos mértékig ismeretlen. Hogy az ilyen nem hivatás-szeretetből lett jogászok is jelentősen hozzájárulnak a nagyközönség által a jog világáról alkotott felfogás kialakulásához, azon nem lehet csodálkozni.

Természetesen a jogi ismeretek középiskolai oktatásának jelentékeny nehézségei is vannak. Nem gondolunk itt arra, hogy a talán túlságosan elvontnak látszó joggal való foglalkozás a középiskola felsőbb osztályú tanulói számára talán a megkívánhatónál nagyobb szellemi megerőltetést jelentene. Hiszen ott, ahol hasonló fokon jogi ismeretek elsajátítását is megkívánják (pl. a felső kereskedelmi iskolákban), ilyen irányú nehézségek nem merültek fel. Inkább a megfelelő tanszemélyzet hiánya, de különösképpen a középiskola anyagának máris fennálló túlméretezettsége azok a nehézségek, amelyek a jog középiskolai tanításának útjában állanak.

Ily körülmények között az iskolán kívüli népművelésre, illetőleg a szabad egyetemekre, nyári tanfolyamokra, stb. várna a jogi kultúra népszerűsítésének feladata. Sajnos, eddig ezek az intézmények sem szenteltek ennek a kérdésnek akkora figyelmet, mint az kívánatos lenne. Ennek a körülménynek viszont nem utolsó sorban a jog hivatásos művelői is okozói. Amennyire szoros kötelékek fűzik egymáshoz a joggal hivatásszerűen foglalkozóik nagy táborát, ép oly keveset tett ez a tábor a tekintetben, hogy jogi kultúránk alapelemeit a maga zárt köréből a nagyközönség körébe kivigye.

Pedig nem kellene a jogi kultúra terjedésével attól tartani, hogy mindenki jogásszá nevelődik és így hivatásos jogászok (ügyvédek) működése feleslegessé válik. A fizikai alapfogalmak elsajátítása révén még nem lett senki mérnökké és az egészségtani ismeretek terjedése folytán soha nem vált feleslegessé az orvos munkája. Így a jogi ismeretek terjedésével járó ezirányú aggodalmak is teljesen alaptalanok. Az azonban mindenesetre kívánatos volna, hogy a magyar jogalkotó géniusz legkimagaslóbb eredményei a méltán megérdemelt elterjedést ériék el és nemzetünk kultúréletének mindenki által ismert és elismert közkinccsivé váljanak.

**HUNGARIAN JURISPRUDENCE
RELATING TO THE APPLICATION
OF INTERNATIONAL LAW BY NATIONAL COURTS**

(The American Society of International Law, 1949, pp 536-541)

National courts have national law to administer. The question whether they are entitled to apply international law depends upon the relation between these two branches of law. It is well known that this is one of the most controversial questions of legal theory. It was raised originally as a theoretical question, but even admitting its terminological more than scientific character, it would be misleading to forget its important practical aspects. These appear especially when municipal law is contrary to international law and national courts have to decide upon the validity of such a municipal law.

In countries where the formula „international law is a part of the law of the land” has been adopted, the question is far from revealing so much practical difficulty as in those countries where, like in Hungary, the national legislation did not incorporate the whole international law, or at least its „generally acknowledged principles” into the body of municipal law. In these countries, the problem is not only a question of interpretation, but a fundamental one.

We are going to present some cases from the jurisprudence of the Supreme Court of Hungary dealing with our problem. All the reviewed decisions were issued during the past war. They may have been influenced by the fact that at that time Hungary was an Ally of the Axis Powers, but it is the intention of the reviewer neither to reveal these – more political than juridical – aspects of the decisions, nor to discuss all problems of international law affected by them. The following lines are restricted to the question of the relations between international and municipal law where the decisions of the Supreme Court throw light upon well-established principles of Hungarian law.

International law has never been incorporated as a whole into Hungarian municipal law. Some special rules of international law only were expressly accepted. Such were the rules of diplomatic immunity.¹ In such cases, international law appears as an integral part of municipal law and shall be applied as such by the national tribunals. However, even in such cases, it is Hungarian national and not international law which Hungarian courts have to administer; then the incorporation of some international law rules is nothing but the determination of the municipal law by referring to an extra-domestic rule. Hungarian courts, applying municipal law determined directly by a reference to the rule in international law, shall take their decisions, though formally

under municipal law, materially under international law. This is the most perfect method for preserving accordance between these two branches of law.

For illustration, a recent case shall be mentioned, where the Sovereign Knight Order of Maltese was sued for damages. The Exterritoriality and Personal Immunity Procedure Act, 1937, provides that in cases where the court has to decide whether a person before it enjoys diplomatic immunity, a decision of the Ministry of Justice shall be obtained. The decision, issued in accordance with the Foreign Office, is binding upon the courts. In the above-mentioned case, this decision was in favor of the defendant, whereas the Supreme Court held that according to the decision of the Ministry of Justice, issued in accordance with the Foreign Office, the defendant enjoys exterritoriality in Hungary. This decision is binding upon the court. So, the judgment of the Court of Appeal, leaving off the process on the ground that it had no jurisdiction, was correct.²

But cases where rules of international law are incorporated in municipal law, either by an act of legislation or by customary law, are not numerous. Apart from them, international law cannot be observed by the courts. The Jurisdiction Act, 1869, provided that judges are obliged to render justice on the basis of laws, of customs having force of law, and of duly promulgated, lawful governmental decrees. The validity of duly promulgated laws cannot be contested by the judge, but with respect to governmental decrees, he shall decide upon their conformity to law in concrete cases. Under this regulation, acts of national legislation are the highest sources for the law administered by the courts. Legislative enactments always take precedence over the rules of international law, and the courts must apply them even when they are contrary to international law. International law is wholly disregarded and in case of conflicts, it never prevails over municipal statute law.

This is shown by the following case. In 1939, the National Bank of Rumania sold some of its immovables situated in Northern Transylvania to a private company. The so-called First Vienna Award of August 30, 1940, detached the northern part of Transylvania from Rumania and, in attaching it to Hungary, pronounced the obligation of the latter to respect acquired rights in this territory. Thereupon, the Hungarian Government was authorized by a legislative act (XXVI: 1940) to undertake all measures necessary for the complete incorporation of the North-Transylvanian legal and economic system into the organization existing in Hungary. Under this authorization, the Hungarian Government issued a decree (No. 1440/1940) by which all transfers of Rumanian public property to private individuals accomplished after March 15, 1939, were declared null and void. The property of the National Bank of Rumania was expressly mentioned as public property in the sense of the decree. With regard to these dispositions, the transfer of property

in question was annulled and the immovables passed in the property of the National Bank of Hungary. All these changes were registered in the Land Registry Book. The company began an action against the National Bank of Hungary, claiming extinguishment of these registrations and restitution *in integrum*. It was contended, *inter alia*, that under the Vienna Award, the Hungarian Government could not annul an acquired property right. The authorization of the government to do so, obtained under the law XXVI: 1940, was contrary to the Vienna Award, an international settlement duly accepted by Hungary. Municipal law, contrary to international law, being invalid, the company claimed a decision in this sense.

The Supreme Court refused these arguments and held that „the decree 1440/1940 was enacted under the authorization of the Government, obtained by the regularly promulgated law XXVI: 1940. Inasmuch as it remains within the scope of the legal authorization and has therefore force of law, it is binding upon the courts as provided by law IV: 1869, art. 4. A revision of the decree, regarding its conformity to international treaties [to the Vienna Award], or to international obligations accepted otherwise by Hungary is therefore inadmissible.”³

With regard to municipal law, the decision is entirely correct. Naturally, under such circumstances, legislative acts ought never to be construed as violating international law, since the contrary involves conflicts between international law and municipal jurisdiction and establishes the international responsibility of the State based upon legislative acts contrary to assumed international obligations.

It is evident from the reported case that Hungarian courts are not required to examine the conformity of national legislation with international law when the applied national law is that of Hungary. When Hungarian conflict of law rules requires the application of a foreign municipal law, Hungarian courts shall examine whether it is in conformity to international law.

Two similar cases may illustrate this principle. In both cases, the international law in question was the Fourth Hague Convention of 1907 concerning the Laws and Customs of War on Land, incorporated by Hungary into national law XLIII: 1913. The foreign law governing both cases was, according to the Hungarian rules of conflicts of law, that of Germany.

In the first case, a Yugoslav merchant, domiciled in Yugoslav territory attached in 1941 to Germany, sued one of his debtors for payment in Hungary. The defendant pleaded and showed, *inter alia*, that the German authorities confiscated all the property of the plaintiff and transferred it to the „*Reichsgau Steiermark*.” The plaintiff contended: (a) that the confiscatory decree of the German authorities was contrary to the Hague Rules of Land Warfare, Art. 46; and (b) that foreign legislative measures of confiscatory

character were not recognized as applying to movable property situated outside the territorial jurisdiction of the government enacting them.

The arguments of the plaintiff were rejected by the Supreme Court on the following ground:

According to the rules of private international law, accepted by Hungarian jurisprudence, foreign measures are null and void in Hungary only when they are contrary to an international treaty, to public policy or to the purposes of national law. The argument of the plaintiff, based upon Art. 46 of the Hague Convention (law XLIII: 1913) pretending that the German measure in question was contrary to it and consequently invalid, is untrue. According to Art. 2 of the Convention, it shall be applied only in relations of the Contracting Parties to one another and merely when all belligerents are parties to it. But Russia – belligerent – is not a party to the Convention. ... The following reasoning of the plaintiff, based upon the argument that the debt as movable property situated outside the jurisdiction of the German authorities, cannot be affected by their measures, seems equally incorrect. That is because the uncontested fact shows that the payment was to be made at the domicile of the plaintiff – it is therefore to be considered as existing there – and so, by the application of the law, it cannot be regarded as a property situated abroad.⁴

The facts in the second case were as follows: Before the German invasion of Poland, the partners of a Polish company fled, and the military forces of the Reich found none of them on the invaded territory. The company being without representatives, an administrator was appointed by the German authorities, who were exclusively charged with performing all acts necessary to the administration and to the further commercial activity of the company. During his administration, the rights of the partners were suspended. These facts were shown by an extract from the Registry of Commerce. Thereafter, the administrator assigned a claim of the company to a German firm who sued the Hungarian debtor for payment. The Polish partners instituted process as interveners and pleaded that they were the legitimate creditors. They contended, *inter alia*, that their rights concerning the administration and representation of the company were confiscated by measures contrary to the Hague Rules of Land Warfare and therefore all legal acts of the unlawfully appointed administrator, including the assignment in question, were invalid.

These arguments were rejected by the Supreme Court:

It is evident from the facts that at the place and at the time of the cession, the right of administration and representation was not due to the partners, but – according to the official measures – exclusively to the admi-

nistrator. On the ground of a rule of private international law, accepted by Hungarian jurisprudence, the administrative measures upon which the rights of the administrator were founded, are only invalid when they are contrary to an international treaty, to the public policy or to the purposes of the national law. The intervening plaintiff and the defendant contended that the measures in question were contrary to an international treaty, namely to Art. 46, 49 and 52 of the Annex to the Convention regulating the laws and customs of land warfare, signed at The Hague, Oct. 18, 1907 and incorporated in the municipal law of Hungary by law XLIII: 1913. ... The Court of Appeal concluded that the administrative measures in question were not contrary to Art. 46, 49 and 52 of the Annex to the Hague Convention. This conclusion is correct. Similarly, the measures are not contrary to points g./ and h./ of Art. 23 of the Convention. ... The measures of the German authorities changed only the administering person of the company, but the rights of the company were, in general, not affected. The proprietary rights of the company, taken as a legal person, were not affected by the measures in question, its rights and obligations towards third persons – including the right to claim – were not extinguished. Nor were the rights of the partners concerning the administration and representation of the company extinguished. It was shown by the extract from the Registry of Commerce that they were merely suspended. Consequently, the right of the partners to regain the possibility of representation by judicial procedure – if the existence of such a right may generally be admitted – was likewise only suspended. In consideration of these facts, the appointment of the administrator on the grounds, in the manner and with the powers set forth above was not contrary to this international convention.⁵

In both cases, it was declared that foreign municipal law shall not be applied when contrary, *inter alia*, to an „international treaty.” According to this principle, the question whether the application of the German law concerning the confiscation of property, *viz.*, the appointment of the administrator, was contrary to the Hague Rules of Land Warfare was treated by the Court *in merito*. It is misleading and may lead to confusion, that in both cases „international treaties” are mentioned, as if international customary law were not included in the application of the principle. In the following case, where the Court had to decide upon the validity of German sequestration and executive measures relating to immovable property situated in Berlin, the principle was more exactly formulated:

It is a well-established principle of international law that the relations concerning immovable property are regulated by the *lex rei sitae* and that the *forum rei sitae* has, in such cases, exclusive jurisdiction. ... The ordering, the execution and the results of a sequestration relating to immovable

property situated in Germany shall therefore – as regarding the legality of the judicial procedure – not be submitted to a revision by Hungarian courts, nor to be regarded as a basis for a decision taken by them. There is an exception when the application of the German law of sequestry is contrary to the public policy, to the purposes of the municipal law (*propter normam externam*) or to the international law (*propter normam inter gentes praeceptam*).⁶

A formulation of a principle like this in the reported Hague Convention decisions would be more precise and less misleading. The conclusions of the Court in those cases are not quite satisfactory. The view seems to have been taken that international customary law remained outside the consideration of the Court, though, according to the general principle quoted above, they ought to be considered like treaty law.

It would be especially necessary to proceed in this sense in the Yugoslav case, where the Court declared that the Hague Convention was not in force for that case, and therefore could not be applied. This viewpoint of the Court might be discussed, but this would lead us far from our task. However, it is important that international customary law should have been consulted. This would be more important since the application of treaty law was refused by an argument not entirely conclusive, and since international customary law contains well-known customary rules concerning the validity of foreign confiscatory measures. The same is to be said in the Polish case where the Court held that the application of German law was not contrary to the Hague Convention, a conclusion which may be similarly questioned, but whose treatment was not the thesis of the present article.

Conclusions

1. International law shall be considered by Hungarian courts when incorporated into the body of municipal law.
2. There is no general incorporation of international law into Hungarian municipal law. Consequently, in the cases other than those mentioned under paragraph 1, Hungarian courts are not required to examine international law, viz. the conformity of duly promulgated national law with international law.
3. When the case is governed by a foreign municipal law, Hungarian courts must examine whether the latter is in conformity with the principles of international law acknowledged by Hungary. Foreign municipal law contrary to these principles shall not be applied by Hungarian courts.

ISTVÁN ARATÓ

Notes

1 Civil Procedure Act, 1911, Art. 9; Criminal Procedure Act, 1896; Exterritoriality and Personal Immunity Procedure Act, 1937.

2 Case No. 798/1943, May 12, 1943.

3 Case No. 707/1942, June 17, 1942.

4 Case No. 3833/1942, Oct. 29, 1942

5 Case No. 1822/1943, May 26, 1943.

6 Case No. 1495/1940, June 12, 1940.